

Nøkkeltall for prioriterte næringer i Bergensregionen

Business Region Bergen

06/2010

REGION
BERG
GEN

Dokumentinformasjon

Nøkkeltall for prioriterte næringer i Bergensregionen er utført av ideas2evidence på oppdrag av Business Region Bergen. Rapporten var ferdigstilt i juni 2010.

Rapporten beskriver nøkkeltall for følgende næringer i Bergensregionen:

- Energinæringen
- Maritim næring
- Marin næring
- Opplevelse, kultur og reiseliv
- Media og kulturbasert næringsliv

Følgende nøkkeltall for næringene er utarbeidet:

- Antall ansatte
- Omsetning
- Verdiskaping
- Driftsresultat
- Årsresultat før skatt
- Antall foretak
- Antall nyetableringer siste fem år
- Eksporttall for Hordaland

Ideas2evidence-rapport nr 4/2010

Rapporten er utarbeidet av Martin Larsen Hirth og Jostein Ryssevik.
www.ideas2evidence.com

Kontaktperson i Business Region Bergen

Tone Hartvedt
www.brb.no

Design omslag: Fuggibaggi design

ISBN 978-82-997737-5-1 (trykt utg.). ISBN 978-82-997737-6-8 (elektronisk utg.).

ideas2evidence rapport nr. 4:2010

ideas2evidence

Lyngveien 15

N-5101 Eidsvågneset

Norway

Phone: +47 91817197

Fax: +47 55247435

E-mail: info@ideas2evidence.com

Web: www.ideas2evidence.com

ISBN 978-82-997737-5-1 (trykt utg.). ISBN 978-82-997737-6-8 (elektronisk utg.).

Innhold

Verdiskaping i Bergensregionen	5
Innledning	5
Hva har vi gjort:	5
Om næringsklynger	5
Rapportens innhold	6
Energi	7
Maritim.....	11
Marin	15
Media og kulturbasert næringsliv	19
Opplevelse, kultur og reiseliv	24
Rangering av satsingsnæringene	28
Eksportfylket Hordaland.....	31
Hva eksporteres fra Hordaland?.....	32
Metodisk fremgangsmåte	34
Innledende valg	34
Nøkkeltall.....	35
Metodisk fremgangsmåte for sett 1 - Sammenligningstall.....	35
Metodisk fremgangsmåte for sett 2 – Presisjonstall	36
Om kildene:	36
Hovedkontorproblematikk	37
Fjerning av selskaper	38
Utrekning.....	38
Bruksområder for nøkkeltallene	38
Etableringstall	38
Eksporttall	39
Appendiks.....	40
Findeling av næringer	40
Energi	41
Maritim.....	42
Marin.....	43
Kultur og media	44
Reiseliv og opplevelse.....	46
Kilder:	47

Verdiskaping i Bergensregionen

Innledning

Business Region Bergen (BRB) har engasjert ideas2evidence for å utarbeide og systematisere nøkkeltall for følgende næringsklynger i Bergensregionen: Maritim, Marin, Energi, Media og Kulturbasert næringsliv og Opplevelse, kultur og reiseliv. Ambisjonen for prosjektet har vært å gi politikere, næringslivsledere og andre aktører, et faktabasert uttalelsesgrunnlag for beskrivelse av størrelsen på de regionale næringsklyngene. Det har også vært en målsetning å utvikle en metodikk som sikrer evnen for å gjennomføre årlige oppdateringer av prosjektet. Det geografiske omfanget har vært Bergensregionen, Hordaland og Norge. Bergensregionen er definert som BRB sine eierkommuner.

Hva har vi gjort:

For næringene nevnt i avsnittet over har vi utarbeidet følgende nøkkeltall:

- Antall ansatte
- Omsetning
- Verdiskaping
- Driftsresultat
- Årsresultat før skatt
- Antall foretak
- Antall nyetableringer siste fem år

Alle økonomiske tall er, dersom ikke annet oppgitt, presentert i hele 1000 og fra regnskapsåret 2008.

I tillegg har vi innhentet detaljert kunnskap om eksport av tradisjonelle varer fra Hordaland.

Hovedkilden for arbeidet har vært Enhetsregisteret, hvor vi har fått økonomiske opplysninger for alle regnskapspliktige norskregistrerte foretak. Basert på denne informasjonen har vi aggregert fra enkeltforetaksnivå til næringsnivå. Først og fremst er utvelgelsen av foretak basert på Statistisk

Sentralbyrå sine næringskoder (NACE), som alle foretak må registrere seg under. I tillegg har ideas2evidence gjennomført et stort manuelt arbeid for å komplimentere opplysninger som er hentet på bakgrunn av NACE-kodene.

ideas2evidence har også estimert økonomisk aktivitet i Bergensregionen og Hordaland for foretak med hovedkontor utenfor regionen. Disse utregningene er gjort på bakgrunn av andel ansatte i Bergensregionen og Hordaland i forhold til det totale tallet av ansatte. Med en slik fremgangsmåte forutsettes det at den økonomiske aktiviteten kan fordeles likt for alle ansatte. Prosedyren er nærmere beskrevet i metodekapittelet. For kunnskap om antall nyetableringer og eksportinformasjon, har vi benyttet data direkte fra Statistisk Sentralbyrå.

For å bevare muligheten til å sammenligne med andre regioner på objektivt grunnlag, har vi fremstilt to sett med nøkkeltall. Det første settet – **sammenligningstall**, er basert kun på foretak som er identifisert gjennom registrering på NACE-koder. Det andre settet – **presisjonstall** – inkluderer 1) tall for foretak som er registrert på andre NACE-koder enn de som vanligvis inngår i næringsklyngene og 2) estimat for foretak som har hovedkontor utenfor regionen, men som har en betydelig aktivitet i Bergensregionen eller Hordaland.

Alle metodiske avgjørelser og grep er nøye beskrevet i et eget kapittel mot slutten av rapporten. I tillegg til rapporten har ideas2evidence levert en databaseløsning til Business Region Bergen som inneholder alle aggregerte data fra prosjektet.

Om næringsklynger

I arbeidet har vi benyttet en klyngetilnærming,

heller enn en strikt nærings- eller bransjetilnærming. Dette betyr at man tar utgangspunkt i næringens verdikjede og inkluderer alle aktører som i vesentlig grad har en plass i denne kjeden. I tillegg til kjernevirksomhetene som opplagt har en plass i klyngen, vil man med et slikt utgangspunkt også inkludere virksomheter som i vesentlig grad lever av å levere utstyr eller tjenester til disse kjernevirksomhetene. Tilsvarende har vi inkludert virksomheter som er knyttet til distribusjon og salg av kjernevirksomhetenes produksjon, samt andre støtte- og infrastrukturtiltak. Denne kartleggingen inkluderer ikke FoU-miljøer eller offentlige institusjoner.

Moderne næringsliv er preget av interaksjon mellom ulike bransjer, og rigide bransjegranser er i varierende grad svekket. Et vesentlig utviklingstrekk er fremveksten av næringsklynger som går på tvers av etablerte bransjemønstre. For eksempel kan et IT-firma være en svært viktig komponent av den marine næringsklyngen.

Teorien om næringsklynger stammer fra den amerikanske professoren Michael Porter ved Harvard Business School. Porter definerer en næringsklynge på denne måten:

“A cluster is a geographically proximate group of interconnected companies and associated institutions in a particular field, linked by commonalities and complementarities” (Porter, 1991)

En næringsklynge er med andre ord satt sammen av geografisk nærliggende bedrifter, som er knyttet sammen gjennom likheter og komplimenterende egenskaper. Gjennom mindre geografiske avstander utløses stordriftsfordeler som en konsekvens av uformelle og formelle samarbeidsavtaler mellom næringsaktørene. Slike stordriftsfordeler vil videre øke sannsynligheten for at næringsklyngen er selvforsterkende (Jakobsen, 2008).

Med utgangspunkt i et slikt perspektiv, er det naturlig at enkelte selskap kan ha en rolle innenfor flere klynger. Spesielt gjelder dette tjenesteleverandører som ikke er næringssspesifikke, for eksempel informasjonsteknologi og finanstjenester.

Rapportens innhold

Hovedfokuset i rapporten er først og fremst rettet mot nøkkeltallene. De fem satsingsnæringene er først presenter enkeltvis, før vi rangerer de ulike næringene i henhold til nøkkeltallene. Begge sett med nøkkeltall inkluderes i presentasjonen, men hovedfokus ligger på de manuelt justerte tallene, som vi konsekvent omtaler som **presisjonstall**. Det er disse tallene som gir den nøyaktige beskrivelsen av klyngens størrelse i Bergensregionen og Hordaland.

I et eget kapittel fokuserer vi på eksportfylket Hordaland og viser fylkets utvikling og andel av nasjonal eksport av tradisjonelle varer, samt en detaljert fremstilling av fylkets eksportvarer.

Til sist i rapporten finnes et fyldig kapittel med all nødvendig metodisk informasjon om vår fremgangsmåte. Vedlagt er også alle næringskodene som danner grunnlaget for utvelgelse av foretak til de fem næringsklyngene.

Energi

Energiklyngen består av flere ulike komponenter, som har energi som sin fellesnevner. Den omfatter utvinning og foredling av olje- og gassprodukter, energi fra tradisjonelle kilder som vann- og vindkraft, samt andre former for fornybar energi. Knyttet til kjernen av klyngen, er en stor industri av utstysprodusenter og tjenesteleverandører.

Energiklyngen er den desidert største næringsklyngen i Bergensregionen, men som forskjellen mellom sammenligningstall og presisjonstall viser, er den ofte underestimert i offentlig statistikk i forhold til faktiske verdier.

Den store økonomiske aktiviteten i energiklyngen kommer fra olje- og gassfeltene utenfor Hordaland. Statoil har en vesentlig tilstedeværelse både i Bergen, i Øygarden og på Mongstad. I tillegg har det i regionen vokst frem en stor industri av utstysprodusenter og tjenesteleverandører tilknyttet olje- og gassutvinning. Den store utfordringen, som vi kommer tilbake til, er at svært mange foretak har juridisk foretaksadresse i Stavanger-regionen. Dette gjør at nøkkeltall som tar utgangspunkt i foretakenes hovedkontoradresser ikke er i nærheten av å representere de faktiske verdier som energiklyngen genererer i Bergensregionen.

Sammenligningstallene er egnet til å sammenligne energiklyngen direkte med tilsvarende klynger i resten av landet. Som vi ser, er foretakene som inngår i klyngen, en betydelig arbeidsgiver i Bergensregionen med over 17 000 ansatte fordelt på 1 104 foretak. Som vist i tabell 4 utgjør dette litt over 10 prosent av den totale arbeidsstokken innenfor energiklyngen på landsbasis. Klyngen har også positive drifts- og årsresultat, både regionalt og nasjonalt, noe som vitner om en sterk næring. Bergensregionens andel av total omsetning og verdiskaping i Norge, er svært lav. Forklaringen for

Tabell 1: Energiklyngen i Bergensregionen - Sammenligningstall

Nøkkeltall	
Ansatte	17 101
Omsetning	61 745 467
Verdiskaping	19 072 191
Driftsresultat	7 114 010
Årsresultat	6 598 717
Foretak	1 104

Tabell 2: Energiklyngen i Hordaland - Sammenligningstall

Nøkkeltall	
Ansatte	19 965
Omsetning	69 769 150
Verdiskaping	21 222 699
Driftsresultat	7 859 835
Årsresultat	6 946 625
Foretak	1 445

Tabell 3: Energiklyngen i Norge - Sammenligningstall

Nøkkeltall	
Ansatte	159 618
Omsetning	1 665 848 419
Verdiskaping	620 023 306
Driftsresultat	504 132 767
Årsresultat	181 591 253
Foretak	15 525

Tabell 4: Bergensregionen og Hordaland i prosent av Norge - Sammenligningstall

	Bergensregionen	Hordaland
Ansatte	10.7 %	12.5 %
Omsetning	3.7 %	4.2 %
Verdiskaping	3.1 %	3.4 %
Foretak	7.1 %	9.3 %

dette er, som nevnt, at mange av de største oljeaktørene er registrert i Stavanger og Oslo, selv om de har en vesentlig aktivitet i andre regioner.

Presisjonstallene viser den nøyaktige beskrivelsen av energiklyngen i Bergensregionen, justert for hovedkontorproblematikk og inkludering av foretak som ikke inngår i NACE-kodene. Energiflyngen er den av de fem satsingsnæringene som, i følge disse tallene, har den desidert største forskjellen mellom sammenlignings- og presisjonstall. Hovedårsaken til dette er at vi har lagt til estimat for Statoils økonomiske aktivitet i Bergensregionen.

Energiflyngen ansetter 26 699 personer i regionen, fordelt på 1 337 foretak. Klyngen har en omsetning på over 220 milliarder kroner og gir en verdiskaping på ca 72.5 milliarder kroner. Bergensregionen utgjør naturlig nok det meste av Hordalands økonomiske aktivitet innenfor klyngen, men det er likevel snakk om betydelig økonomiske verdier som skapes også i resten av fylket.

Verdiskaping er definert som summen av driftsresultatet og lønnskostnader. For energiklyngen utgjør driftsresultatet ca 70 prosent av verdiskapingen. Dette viser at energiklyngen er en sterk næring med solide resultater i 2008, hvor verdiskapingen først og fremst stammer fra driftsresultatene foretakene i næringen oppnår. Det aggregerte årsresultatet er på ca 16.6 milliarder kroner og viser resultatet etter finansielle transaksjoner.

Bergensregionen er en nyskapende region med en høy andel nyetableringer i perioden 2005-2009. Antallet i tabellene 7 og 8 er basert på nyetableringer innenfor de NACE-kodene som inngår i energiklyngen. Bergensregionen har i løpet av femårsperioden stått for mellom 9 og 10 prosent av alle nyetableringer i Norge. 2007 var toppåret, både regionalt og nasjonalt, med 77 nyetableringer i Bergensregionen og 101 i Hordaland.

Tabell 5: Energiflyngen i Bergensregionen - Presisjonstall

Nøkkeltall	
Ansatte	26 699
Omsetning	220 944 039
Verdiskaping	72 426 167
Driftsresultat	51 102 199
Årsresultat	16 613 986
Foretak	1 337

Tabell 6: Energiflyngen i Hordaland - Presisjonstall

Nøkkeltall	
Ansatte	29 810
Omsetning	230 141 074
Verdiskaping	75 305 725
Driftsresultat	52 452 456
Årsresultat	17 329 991
Foretak	1 696

Tabell 7: Antall nyetableringer i energiklyngen 2005-2009

År	Bergensregionen	Hordaland	Norge
2005	55	69	603
2006	61	79	676
2007	77	101	730
2008	51	72	569
2009	56	68	600

Tabell 8: Antall nyetableringer i energiklyngen i prosent av Norge 2005-2009

År	Bergensregionen	Hordaland
2005	9.1 %	11.4 %
2006	9.0 %	11.7 %
2007	10.6 %	13.8 %
2008	9.0 %	12.6 %
2009	9.3 %	11.3 %

I tabell 9 har vi brutt nøkkeltallene ned på kommuner. Innenfor hvert nøkkeltall har vi listet opp de fem største kommunene og deres resultat. En mulig feilkilde er fordelig av Statoils virksomhet i Bergensregionen på kommuner. Grunnlaget for fordelingen er tall for ansatte på geografisk for bedrifter fra SSB. Et foretak kan ha flere bedrifter, og sistnevnte registreres hvor de er fysisk lokalisert. For Statoil oppgis det bedrifter på Mongstad, Bergen, Sotra og Øygarden. Anlegget på Kollsnes er registrert direkte under Stavangerkontoret og vi har derfor estimert økonomiske aktivitet basert på et muntlig oppgitt antall ansatte etter kontakt med Statoil Kollsnes.

Bergen er den klart største kommunen når det gjelder både antall ansatte og antall foretak. Seks av de ti største foretakene målt i ansatte er lokalisert i Bergen kommune. Bergen er også størst innenfor alle de økonomiske nøkkeltallene med en omsetning på ca 137 milliarder og en verdiskaping på 45 milliarder. Statoils regionkontor på Sandsli er den klart største faktoren for at Bergen har en så dominerende posisjon. Lindås og Øygarden er kommunene som følger etter Bergen innenfor omsetning og verdiskaping. Størsteparten av disse verdiene er knyttet opp mot Statoils virksomhet på Mongstad, Stureterminalen og Kollsnes. Fjell kommune er også stor innenfor energiklyngen, mye takket være aktiviteten rundt CCB på Ågotnes og det sterke Subsea-miljøet som er bygget opp rundt basen. Aker Stord som bygger oljeplattformer og moduler er også en betydelig aktør i klyngen, som også trekker Stord kommune opp som en av de fem største kommunene basert på omsetning og verdiskaping.

Totalt er det ni kommuner i Bergensregionen som har en omsetning innenfor Energiklyngen på over en milliard kroner. Syv av disse har også en verdiskaping på over en milliard kroner. Av alle kommunene er det kun en som har et negativt aggregert driftsresultat.

Tabell 9: Rangering av kommuner innenfor næringsklyngen for Energi

Antall ansatte	
Bergen	16 191
Stord	3 213
Fjell	2 570
Lindås	1 752
Austevoll	726
Omsetning	
Bergen	137 058 286
Lindås	42 423 758
Øygarden	13 530 650
Fjell	9 455 534
Stord	8 927 844
Verdiskaping	
Bergen	45 083 742
Lindås	14 461 395
Øygarden	4 607 280
Fjell	2 579 655
Stord	1 898 499
Driftsresultat	
Bergen	31 525 718
Lindås	12 552 579
Øygarden	4 035 964
Fusa	960 191
Fjell	818 880
Årsresultat	
Bergen	10 179 023
Lindås	3 469 544
Øygarden	875 215
Austevoll	837 878
Fusa	600 706
Antall foretak	
Bergen	710
Fjell	140
Stord	85
Askøy	79
Os	51

Vi har valgt å dele næringene i fire undergrupper:

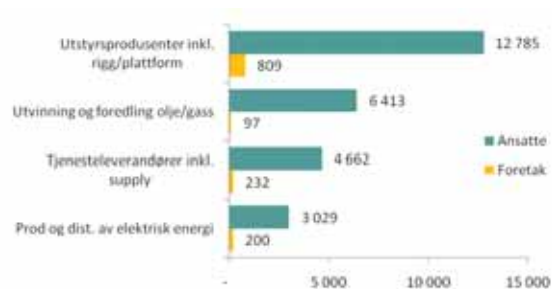
Utvinning og foredling av olje og gass, produksjon og distribusjon av elektrisk energi, tjenesteleverandører inkl. supply og utstysprodusenter inkl. rigg/plattform.

Bergensregionen har en stor industri av utstysprodusenter og tjenesteleverandører tilknyttet Energiklyngen. Samlet jobber nesten 18 000 ansatte innenfor disse to undergruppene.

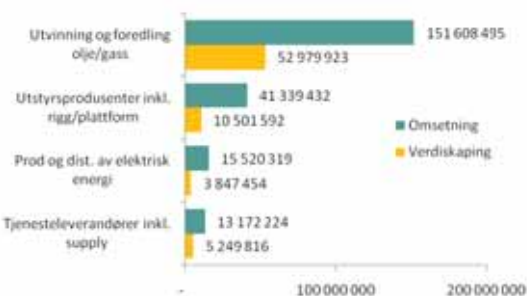
Utvinning og foredling av olje og gass har en omsetning og verdiskaping som samlet sett er større enn de fire andre undergruppene til sammen. Figur 2 bekrefter også inntrykket om at regionen har en vesentlig utstys- og tjenesteindustri tilknyttet kjernevirksomhetene i klyngen. Frank Mohn-konsernet er et eksempel på en internasjonalt ledende utstysbedrift til næringen. **Produksjon og distribusjon av elektrisk energi** er i hovedsak fornybar energi som vannkraft og vindkraft, hvor BKK er den tyngste aktøren i regionen.

Alle de fem undergruppene har positive drifts- og årsresultat. Det gir informasjon om at samtlige deler av Energiklyngen tjente penger i 2008. For alle undergruppene, med unntak av **utvinning olje og gass**, er drifts- og årsresultat tilnærmet identisk. Den store forskjellen for nevnte undergruppe tyder på at foretakene som inngår i undergruppen aggregert sett har store finansielle transaksjoner som reduserer årsresultatet vesentlig i forhold til driftsresultat.

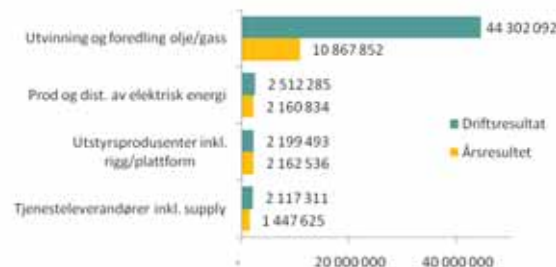
Figur 1: Antall ansatte og foretak i Bergensregionen fordelt på undergrupper

Figur 2: Omsetning og verdiskaping i Bergensregionen fordelt på undergrupper, alle tall i 1000

Figur 3: Driftsresultat og årsresultat i Bergensregionen fordelt på undergrupper, alle tall i 1000

Maritim

Bergensregionen har alltid vært en sjøfartsregion, fra vikingtiden, via hanseatene og frem til dagens moderne maritime næringsklynge. Klyngens viktige posisjon i Bergensregionen gjenspeiles i den betydelige økonomiske aktiviteten og antall ansatte. Rederier og skipsverft utgjør de naturlige kjernevirksomhetene i klyngen. I likhet med Energiklyngen, er det verdensledende utstysprodusenter og tjenesteleverandører i regionen, som kompletterer den maritime klyngen.

Basert på rene næringskoder har den maritime næringsklyngen i Bergensregionen en omsetning på over 67 milliarder kroner og en verdiskaping på drøyt 15 milliarder kroner. Basert på omsetning er klyngen den største i Bergensregionen dersom vi utelukkende ser på sammenligningstallene. Tabell 13 viser at for både omsetning og verdiskaping, utgjør Bergensregionen vel en femtedel av de nasjonale tallene.

Klyngen ansetter 13 682 personer fordelt på 1 129 foretak. Det er viktig å presisere at dette inkluderer kun ansatte som er direkte ansatt i foretakene og ikke innleid arbeidskraft fra bemanningsselskap. Dermed inkluderer de ikke mannskap på skip fra regionen, med mindre disse er direkte ansatt i rederiet. Det foreligger ingen kvalitetssikrede og objektive tall for hvor mange personer dette er. ideas2evidence har vært i kontakt med NAV Hamar som administrerer det maritime arbeidsgiver- og arbeidstakerregisteret, men data var ikke registrert på en måte som gjorde dem anvendelige i dette prosjektet.

Årsresultatet er vesentlig høyere enn driftsresultatet for klyngen. Spesielt innenfor shipping-delen av næringen, eksisterer det flere store holdingselskap som først og fremst genererer inntekter gjennom finansielle transaksjoner, men ikke har reell drift.

Tabell 10: Den maritime klyngen i Bergensregionen - Sammenligningstall

Nøkkeltall	
Ansatte	13 682
Omsetning	67 570 403
Verdiskaping	15 220 319
Driftsresultat	6 553 370
Årsresultat	18 170 587
Foretak	1 129

Tabell 11: Den maritime klyngen i Hordaland-Sammenligningstall

Nøkkeltall	
Ansatte	15 105
Omsetning	72 294 453
Verdiskaping	16 231 330
Driftsresultat	6 726 269
Årsresultat	17 892 743
Foretak	1 293

Tabell 12: Den maritime klyngen i Norge - Sammenligningstall

Nøkkeltall	
Ansatte	81 370
Omsetning	322 736 393
Verdiskaping	75 370 165
Driftsresultat	20 211 201
Årsresultat	8 245 193
Foretak	7 956

Tabell 13: Bergensregionen og Hordaland i prosent av Norge - Sammenligningstall

	Bergensregionen	Hordaland
Ansatte	16.8 %	18.6 %
Omsetning	20.9 %	22.4 %
Verdiskaping	20.2 %	21.5 %
Foretak	14.2 %	16.3 %

I den presise beskrivelsen av klyngen øker antallet ansatte med ca 6 000, til totalt ca 19 000 ansatte, mens antallet foretak øker til knapt 1 300. De manuelt inkluderte foretakene er først og fremst utstyrspordusenter og tjenesteleverandører som faller utenfor NACE-kodene. Spesielt gjelder dette for bransjer som f.eks finansielle tjenester og informasjonsteknologi utelukkende rettet mot maritim virksomhet. I Bergen finnes blant annet flere store sjøforsikringsselskap som ikke er registrert under NACE-koder som vanligvis regner som maritime.

I Bergensregionen har den maritime næringsklyngen en omsetning på ca 89.6 milliarder kroner og en verdiskaping på knapt 21.4 milliarder kroner. Presisjonstallene er dermed hhv. 33 og 41 prosent høyere i forhold til sammenligningstallene. I likhet med Energiklyngen står Bergensregionen for mesteparten av aktiviteten i Hordaland, men også her er det betydelig aktivitet ellers i fylket. Det er en omsetning på ca 8 milliarder for Hordaland utenom. Bergensregionen.

Driftsresultatet utgjør 39 prosent av verdiskapingen, mens de resterende 61 prosentene er lønnsmidler til de ansatte. Sammensetningen er vesentlig annerledes enn for Energiklyngen.

Bergensregionen har stått for en vesentlig andel av nyetableringene innenfor den maritime næringsklyngen over den siste femårsperioden. Tabell 16 viser at antallet nyetableringer falt kraftig fra 2008 til 2009 som en konsekvens av utfordringene næringen opplever i forhold til finanskrisen. Vi ser likevel at Bergensregionens andel av nasjonale nyetableringer har holdt seg stabilt på ca. 15 prosent gjennom hele perioden. Størrelsesforholdet mellom Bergensregionen og Hordaland har også holdt seg forholdsvis stabilt gjennom hele femårsperioden.

Tabell 14: Den maritime klyngen i Bergensregionen - Presisjonstall

Nøkkeltall	
Ansatte	18 852
Omsetning	89 684 017
Verdiskaping	21 472 644
Driftsresultat	8 370 477
Årsresultat	19 562 673
Foretak	1 292

Tabell 15: Den maritime klyngen i Hordaland - Presisjonstall

Nøkkeltall	
Ansatte	21 207
Omsetning	97 316 144
Verdiskaping	23 180 267
Driftsresultat	8 632 282
Årsresultat	19 357 984
Foretak	1 471

Tabell 16: Antall nyetableringer i den maritime klyngen 2005-2009

År	Bergensregionen	Hordaland	Norge
2005	81	91	596
2006	87	96	579
2007	97	118	573
2008	74	78	440
2009	55	63	345

Tabell 17: Antall nyetableringer i den maritime klyngen i prosent av Norge 2005-2009

År	Bergensregionen	Hordaland
2005	13.6 %	15.3 %
2006	15.0 %	16.6 %
2007	16.9 %	20.6 %
2008	16.8 %	17.7 %
2009	15.9 %	18.3 %

Bergen er den klart største kommunen innenfor den maritime næringen på alle områder. Bergen har 11 392 ansatte, etterfulgt av Stord, Fjell, Austevoll og Fusa. Som nevnt over, inkluderer dette kun personer som er ansatt direkte i et foretak, og ikke innleid personell. Bergen har også flere foretak enn resten av Bergensregionen til sammen.

Det er de samme fem kommunene som er størst i form av omsetning. Næringen i Bergen står for nesten 74 prosent av den samlede omsetningen i Bergensregionen og knapt 70 prosent av verdiskaping. Bergen kommune fremstår som et naturlig sentrum for den maritime klyngen i regionen, men tallene viser en betydelig aktivitet også i andre kommuner. Om vi ser bort fra Bergen, er det åtte kommuner hvor den aggregerte omsetningen for næringen overstiger 400 millioner kroner, mens fem kommuner har en aggregert verdiskaping på over 400 millioner kr.

Av de 19 kommunene med foretak som inngår i den maritime næringsklyngen, har 17 et aggregert driftsresultat som er positivt. Bergen har det klart beste driftsresultatet, men jevnt over betyr de positive tallene at klyngen som helhet er lønnsom.

Tabell 18: Rangering av kommuner innenfor den maritime næringsklyngen

Antall ansatte	
Bergen	11 392
Stord	3 046
Fjell	1 404
Austevoll	838
Fusa	561
Omsetning	
Bergen	66 912 427
Stord	7 493 099
Fjell	5 055 945
Fusa	3 591 703
Austevoll	2 146 215
Verdiskaping	
Bergen	15 077 813
Fusa	1 368 551
Fjell	1 261 007
Austevoll	1 219 410
Stord	1 130 671
Driftsresultat	
Bergen	6 619 062
Fusa	965 907
Austevoll	756 654
Fjell	329 902
Meland	97 347
Årsresultat	
Bergen	17 882 432
Austevoll	708 601
Fusa	654 301
Fjell	293 967
Sund	198 307
Antall foretak	
Bergen	808
Austevoll	111
Fjell	62
Askøy	50
Stord	45

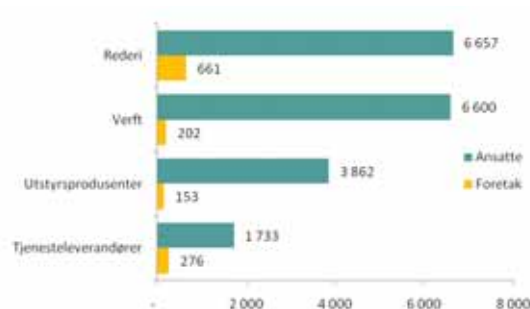
I likhet med vanlig praksis i andre økonomiske analyser har vi delt den maritime næringsklyngen inn i fire undergrupper; **rederi, verft, utstyrsprodusenter** og **tjenesteleverandører**.

Verft og **rederi** har tilnærmet like mange ansatte, mens det er klart flere foretak innenfor rederigruppen. En viktig årsak til dette er at det er flere rederi, men også fordi mange rederi opererer med ett foretak per båt. Ansattetall for rederiene inkluderer som nevnt tidligere kun personer som er direkte ansatt i rederiet, både på land og til sjøs. Det er derfor ikke mulig å oversette dette tallet til å være antall ansatte som er til sjøs.

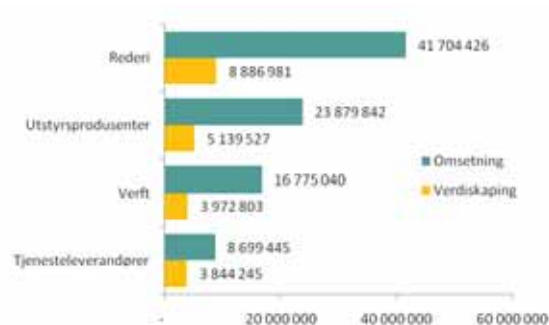
Rederiene, som kjernen i næringsklyngen, er den største undergruppen med en omsetning på over 41 milliarder kroner og en verdiskaping på drøye 8 milliarder kroner. Bergensregionen har også mange verdensledende utstyrsprodusenter som Frank Mohn, Rolls Royce, Wartsila og TTS Marine. Dette gjenspeiler seg i størrelsen på denne undergruppen. Med en omsetning på ca 24 milliarder og en verdiskaping på drøyt 5 milliarder er **utstyrsleverandørene** den nest største komponenten i klyngen.

Figur 6 bekrefter oppfatningen om at det er rederiene som har store finansielle inntekter som gjør seg gjeldende for det aggregerte årsresultatet. Det mest interessante funnet er at skipsverftene isolert sett ikke tjente penger i 2008. Både drifts- og årsresultat er tilnærmet likt med et aggregert underskudd for verftene på ca 300 millioner kroner. Når verftene fremdeles har en positiv verdiskaping er det fordi lønnsmidlene er større enn det negative driftsresultatet. Verftene har fått en forverret situasjon som en konsekvens av finanskrisen og rapporterer om tomme ordrebøker. Utviklingen er derfor potensielt faretruende både for verftene isolert, men også for totaliteten i den maritime næringsklyngen i Bergensregionen.

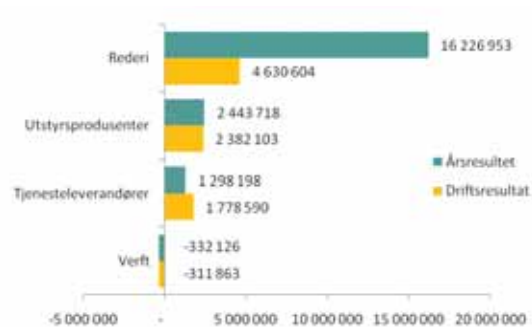
Figur 4: Antall ansatte og bedrifter fordelt på undergrupper

Figur 5: Omsetning og verdiskaping fordelt på undergrupper, alle tall i 1000

Figur 6: Driftsresultat og årsresultat fordelt på undergrupper, alle tall i 1000

Marin

Fisken har lenge vært den viktigste naturressursen på Vestlandet. Selv om den i senere år er forbigått av det norske oljeeventyret, er det fremdeles en voksende næring i stadig utvikling. Virksomheten knyttet til akvakultur og oppdrett har i tillegg medført at den marine næringen har blitt stadig mer kunnskapskrevende. Dette har åpnet opp for en nyere industri av utstyrsprodusenter og tjenesteleverandører til kjernevirksomheten i klyngen.

Sammenligningstallene viser at det i Bergensregionen jobber totalt 4 663 ansatte i klyngen fordelt på 833 foretak. Det siste tallet inkluderer også alle enkeltmannsforetak, hvor det er uklart hvor stor aktiviteten faktisk er. Klyngen har en omsetning på over 26 milliarder kroner og en verdiskaping på knapt 5 milliarder kroner. Det aggregerte driftsresultatet er på like under to milliarder kroner, mens årsresultatet er like under en milliard kroner.

Det er relativt liten økonomisk aktivitet innenfor den marine klyngen utenfor Bergensregionen. Hordaland ekskl. Bergensregionen har en omsetning på ca. 1 milliard kroner og en verdiskaping på ca. 200 millioner kroner.

Bergensregionens andel av nasjonale størrelser gir interessante resultater. Mens bare 6 prosent av foretakene er i regionen, er andelen ansatte på 18 prosent. Regionen står også for ca. 22 prosent av omsetningen og 25 prosent av verdiskapingen. Det betyr at Bergensregionen er en betydelig del av det marine Norge, samt at næringen i større grad enn resten av landet består av få, men store foretak.

Tabell 19: Den marine klyngen i Bergensregionen - Sammenligningstall

Nøkkeltall	
Ansatte	4 663
Omsetning	26 050 429
Verdiskaping	4 709 830
Driftsresultat	1 969 158
Årsresultat	976 460
Foretak	833

Tabell 20: Den marine klyngen i Hordaland - Sammenligningstall

Nøkkeltall	
Ansatte	5 254
Omsetning	27 028 515
Verdiskaping	4 975 360
Driftsresultat	2 018 693
Årsresultat	917 034
Foretak	1 131

Tabell 21: Den marine klyngen i Norge - Sammenligningstall

Nøkkeltall	
Ansatte	25 961
Omsetning	119 017 410
Verdiskaping	18 703 508
Driftsresultat	5 707 998
Årsresultat	-4 325 944
Foretak	13 737

Tabell 22: Bergensregionen og Hordaland i prosent av Norge - Sammenligningstall

	Bergensregionen	Hordaland
Ansatte	18.0 %	20.2 %
Omsetning	21.9 %	22.7 %
Verdiskaping	25.2 %	26.6 %
Foretak	6.1 %	8.2 %

De økonomiske presisjonstallene er lavere enn sammenligningstallene. Årsaken til dette er at håndteringen av hovedkontorproblematikken, altså at store foretak har adresse i regionen, men betydelig virksomhet utenfor Bergensregionen. Dette har redusert klyngens størrelse. I tillegg har et større selskap inkludert via NACE-kodene blitt fjernet på grunn av manglende tilhørighet til klyngen. Totalt er det ansatt 3 077 personer fordelt på knapt 900 foretak. Omsetningen er på ca 20.5 milliarder kroner, mens verdiskapingen er på ca 2.8 milliarder kroner.

Den forholdsvis lave verdiskapingen har flere årsaker. Driftsresultatet aggregert for hele klyngen er ikke spesielt sterkt og klyngen er lite arbeidsintensiv sammenlignet med de andre satsingsnæringene.

Klyngen hadde særlig stor andel nyetableringer i 2005. Nyetableringene fra Bergensregionen utgjorde dette året nesten 15 prosent av de nasjonale. Siden har andelen lagt på mellom 7.5 til 5.6 prosent med en nedadgående tendens. Som vist i tabell 25 er det heller ikke spesielt mange nyetableringer det er snakk om. En årsak til det kan være at, spesielt oppdrettsindustrien har gjennomført en konsolideringsfase hvor mindre foretak har blitt overtatt av et fåtall store. SSB fører ikke statistikk over etableringer i primærnæringene, hvor fiske inngår, det er derfor utført estimeringer basert på annen informasjon for denne delen av klyngen. Prosedyren er forklart i rapportens metodekapittel.

Tabell 23: Den marine klyngen i Bergensregionen - Presisjonstall

Nøkkeltall	
Ansatte	3 077
Omsetning	20 533 899
Verdiskaping	2 805 878
Driftsresultat	875 045
Årsresultat	192 485
Foretak	898

Tabell 24: Den marine klyngen i Hordaland - Presisjonstall

Nøkkeltall	
Ansatte	3 680
Omsetning	21 513 076
Verdiskaping	3 051 546
Driftsresultat	901 234
Årsresultat	89 610
Foretak	1 198

Tabell 25: Antall nyetableringer i den marine klyngen 2005-2009

År	Bergensregionen	Hordaland	Norge
2005	49	61	332
2006	24	34	326
2007	23	31	345
2008	15	21	253
2009	14	19	249

Tabell 26: Antall nyetableringer i den marine klyngen i prosent av Norge 2005-2009

År	Bergensregionen	Hordaland
2005	14.7 %	18.4 %
2006	7.5 %	10.4 %
2007	6.5 %	9.0 %
2008	6.0 %	8.3 %
2009	5.6 %	7.6 %

Den marine næringsklyngen er den av satsingsnæringene som i minst grad er konsentrert i Bergen kommune. Det er en naturlig konsekvens av at kystkommunene i Hordaland er i umiddelbar nærhet til havet og har lange tradisjoner som fiskerikommuner. Bergen er fremdeles den største kommunen i forhold til antall ansatte og antall foretak, men andelen av aktivitet i Bergensregionen totalt er mye lavere enn for de andre klyngene. Spesielt er det Austevoll kommune, blant annet ved Austevoll Seafood og tilknyttede foretak, som puster Bergen i nakken. Ellers viser oversikten over antall ansatte og foretak at Sotra-kommunene har en vesentlig marin næring. Den marine klyngen er også den satsingsnæringen hvor Gulen kommune har størst andel av Bergensregionen. Gulen er blant annet på femteplass når det gjelder ansatte og omsetning. Mye av dette er knyttet til foretaket Firda Sjøfarmer.

Foretak fra Bergen kommune har en stor andel av den totale omsetningen, nesten fire ganger så mye som Austevoll som er nest størst. Det interessante er at, til tross for den store forskjellen i omsetning, så har foretakene i Bergen og Austevoll tilnærmet lik aggregert verdiskaping, med sistnevnte et lite hestehode foran. Det viser at selv om foretakene fra Bergen har stor økonomisk aktivitet, så gir det ikke bedre driftsresultat enn for foretakene i Austevoll. Faktisk har sistnevnte sterkere drifts- og årsresultat enn næringen har i Bergen. Fra Bergen og Austevoll er det et forholdsvis stort sprang ned til Sund og Fjell for hhv. omsetning og verdiskaping.

I ti av kommunene har den marine klyngen en omsetning på over 100 millioner kroner, mens tilsvarende for verdiskaping er fem kommuner. Selv om de aller fleste kommunene har positive driftsresultat, er det jevnt over lave resultat. Og dersom vi ser på årsresultat har faktisk næringen i Bergen et aggregert negativt resultat på nesten 130 millioner.

Tabell 27: Rangering av kommuner innenfor den marine næringsklyngen

Antall ansatte	
Bergen	1 190
Austevoll	873
Sund	170
Radøy	133
Gulen	123
Omsetning	
Bergen	12 149 218
Austevoll	3 820 313
Sund	1 376 063
Fusa	714 325
Gulen	704 545
Verdiskaping	
Austevoll	951 252
Bergen	947 927
Fjell	212 282
Sund	162 639
Fusa	129 172
Driftsresultat	
Austevoll	279 068
Bergen	218 292
Fjell	94 809
Sund	87 114
Fusa	65 955
Årsresultat	
Austevoll	161 730
Sund	55 965
Gulen	34 662
Fjell	24 667
Fusa	14 555
Antall foretak	
Bergen	272
Austevoll	157
Sund	63
Fjell	60
Os	50

Vi har delt den marine næringsklyngen inn i seks ulike undergrupper: **foredling, oppdrett, fiske, salg, utstysprodusenter og tjenesteleverandører**.

Av figur 7 ser vi klart at det er oppdrett og foredling av fisk som er tyngdepunktet når det gjelder antall ansatte og foretak. For undergruppen **fiske** er antall foretak høyere enn antall ansatte. Det er fordi de 374 ansatte kun kommer fra foretak som må oppgi ansattetall. Foretakene inkluderer også en rekke enkeltmannsforetak av varierende aktivitet. Disse foretakene har per definisjon ikke ansatte og har heller ingen rapporteringsplikt for økonomiske opplysninger. I metodekapittelet har vi greid ut om problemet knyttet til enkeltmannsforetak i større grad.

Den største omsetningen i den marine klyngen er helt klart innenfor salgsleddet, som står for nesten halvparten av den totale omsetningen.

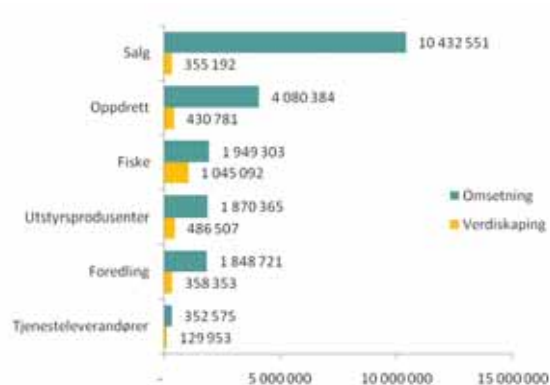
Størsteparten av verdiskapingen skjer derimot innenfor **fiske** og **oppdrett**. Den marine næringen har som nevnt utstysprodusenter og tjenesteleverandører. Disse undergruppene utgjør en mindre del av den totale næringen enn hva tilfelle er for f.eks den maritime, som det er mest nærliggende å sammenligne seg med. En stor del av utstysprodusentene og tjenesteleverandørene leverer til oppdretts- og foredlingskomponentene i klyngen.

Fiske er den undergruppen som leverte de beste resultatene i 2008 med et aggregert driftsresultat på ca 465 millioner i overskudd. Oppdrettsnæringen hadde derimot et svakt år. Rent driftsmessig gikk undergruppen aggregert sett med et lite overskudd, men foretakene har betydelige finansielle utgifter som gjør at det aggregerte årsresultatet ender med et underskudd på over 300 millioner kroner i 2008.

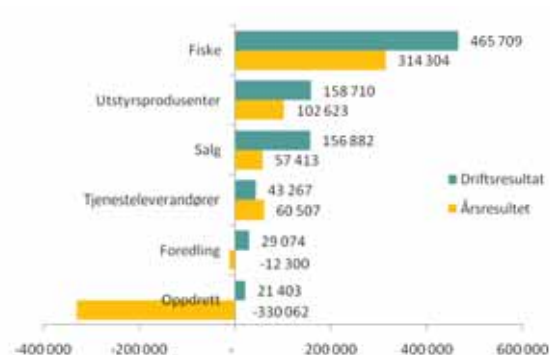
Figur 7: Antall ansatte og foretak fordelt på undergrupper

Figur 8: Omsetning og verdiskaping fordelt på undergrupper, alle tall i 1000

Figur 9: Driftsresultat og årsresultat fordelt på undergrupper, alle tall i 1000

Media og kulturbasert næringsliv

Bergensregionen har et spennende og voksende næringsliv innen media og kulturbasert næringsliv, og er landet største miljø utenfor Osloregionen. Næringsklyngen representerer et fremtidsrettet næringsliv med stort vekstpotensial. Spesielt gjelder dette aktiviteter i skjæringspunktet mellom media og informasjonsteknologi, en nisje som også har stor overføringsverdi til andre næringsklynger. På dette området har Bergensregionen verdensledende selskap, blant annet Vizrt og Bach Technologies, og en spennende mulighet for videre vekst gjennom opprettelsen av Innovasjon Norges Arena-prosjekt MediArena.

Næringsklyngen har en spesiell selskapsstruktur. Den kombinerer et fåtall store tunge aktører med en betydelig markedsposisjon, med et stort antall små aktører som ofte er avhengig av oppdrag fra lokomotivene i næringen for å overleve. En stor majoritet av disse småaktørene er organisert som enkeltmannsforetak. Enkeltmannsforetak har ingen rapporteringsplikt av økonomiske data, og har normalt heller ingen formelt ansatte i foretakene. I utgangspunktet er det logisk å regne en ansatt per enkeltmannsforetak, altså et 1:1 forhold. Tidligere kartlegginger ideas2evidence har utført, viser imidlertid at svært mange ENK har liten eller ingen aktivitet, og i mange tilfeller er en sideaktivitet for innehaveren (ideas2evidence, 2007,2009). Mange av dem som har ENK er også ansatt i større foretak innenfor samme næringsklynge. Ett 1:1 forhold vil derfor inflatere oversikten over antall ansatte. Ettersom ENK ikke har rapporteringsplikt, har vi heller ingen økonomiske opplysninger for dem. ideas2evidence har ikke gjort noen forsøk på å estimere aktiviteten til enkeltmannsforetakene. Inkludering av enkeltmannsforetakene vil trolig ikke føre til betydelige endringer av de økonomiske nøkkeltallene. Det er likevel rimelig å anta at våre økonomiske nøkkeltall for denne næringen er noe for lave.

Tabell 28: Media og kulturbasert næringsliv i Bergensregionen - Sammenligningstall

Nøkkeltall	
Ansatte	5 633
Omsetning	8 265 238
Verdiskaping	2 719 771
Driftsresultat	341 057
Årsresultat	402 140
Foretak	748 (+5834 ENK o.l.)

Tabell 29: Media og kulturbasert næringsliv i Hordaland - Sammenligningstall

Nøkkeltall	
Ansatte	6 207
Omsetning	8 739 986
Verdiskaping	2 925 758
Driftsresultat	364 751
Årsresultat	414 041
Foretak	850 (+6430 ENK o.l.)

Tabell 30: Media og kulturbasert næringsliv i Norge - Sammenligningstall

Nøkkeltall	
Ansatte	63 965
Omsetning	111 893 708
Verdiskaping	36 590 849
Driftsresultat	5 060 517
Årsresultat	4 619 133
Foretak	8 755 (+78 100 ENK o.l.)

Tabell 31: Bergensregionen og Hordaland i prosent av Norge - Sammenligningstall

	Bergensregionen	Hordaland
Ansatte	8.8 %	9.7 %
Omsetning	7.4 %	7.8 %
Verdiskaping	7.4 %	8.0 %
Foretak	7.6 %	8.4 %

Tabell 28 på forrige side over sammenligningstallene, viser at det innenfor klyngen er ansatt 5 633 personer fordelt på 748 foretak med regnskapsplikt. Omsetningen er på ca 8.2 milliarder kroner og verdiskapingen på ca 2.8 milliarder kroner. Bergensregionen utgjør mellom syv og åtte prosent av den nasjonale andelen i forhold til både ansatte, foretak, omsetning og verdiskaping.

I tabell 32 ser vi at etter de manuelle justeringene er gjennomført, så er antallet ansatte økt med 220 personer. Alle de manuelt inkluderte foretakene er regnskapspliktige. Omsetningen er nå på ca 9.1 milliarder kroner, mens verdiskapingen er på knapt 3 milliarder kroner. Det er en økning etter manuelle justeringer på 10 prosent for begge målene. Dette stammer blant annet fra estimering av NRKs aktivitet i Hordaland, men også flere nasjonale aviser og radiostasjoner med egne avdelinger i Bergensregionen. En vesentlig årsak til at økningen ikke er større, er at TV2s aktivitet i resten av landet er estimert ut. TV2 er den klart største mediebedriften i regionen, og fungerer som et lokomotiv for mindre innovative foretak, men har halvparten av sine ansatte utenfor Bergensregionen.

Samlet sett har næringsklyngen et driftsresultat på ca 280 millioner kroner og et årsresultat på ca 370 milliarder kroner.

Media og kulturbasert næringsliv er den næringsklyngen av satsingsnæringene som har flest nyetableringer i perioden 2005-2009. Med over 500 nyetableringer hvert år, utgjør det mellom 8 og 9 prosent av den nasjonale nyetableringen. Det foreligger ikke informasjon om hvilken selskapsform disse nyetableringene har, men i tråd med strukturen i bransjen er det naturlig å tro at det overveiende flertallet av dem er enkeltmannsforetak.

Tabell 32: Media og kulturbasert næringsliv i Bergensregionen - Presisjonstall

Nøkkeltall	
Ansatte	5 853
Omsetning	9 118 659
Verdiskaping	2 987 787
Driftsresultat	285 971
Årsresultat	373 091
Foretak	910 (+5753 ENK o.l.)

Tabell 33: Media og kulturbasert næringsliv i Hordaland - Presisjonstall

Nøkkeltall	
Ansatte	6 427
Omsetning	9 592 089
Verdiskaping	3 193 762
Driftsresultat	309 683
Årsresultat	384 992
Foretak	1 035 (+6321 ENK o.l.)

Tabell 34: Antall nyetableringer i Media og kulturbasert næringsliv 2005-2009

År	Bergensregionen	Hordaland	Norge
2005	592	627	6 324
2006	524	576	6 462
2007	500	539	6 213
2008	546	591	6 311
2009	515	574	6 533

Tabell 35: Antall nyetableringer i Media og kulturbasert næringsliv i prosent av Norge 2005-2009

År	Bergensregionen	Hordaland
2005	9.4 %	10.0 %
2006	8.1 %	8.9 %
2007	8.1 %	8.7 %
2008	8.7 %	9.4 %
2009	7.9 %	8.8 %

Media og kulturbasert næringsliv er den mest sentraliserte næringsklyngen med et svært dominerende senter i Bergen kommune. For antall ansatte er andelen lokalisert i Bergen på 88 prosent. Det presiseres at dette er tall kun for de 910 foretakene som er regnskapspliktige. Likevel, om vi ser på antall foretak, som inkluderer alle enkeltmannsforetakene, så er Bergens andel fremdeles ca 80 prosent. Med tanke på næringsens struktur, hvor mindre aktører i stor grad er avhengig av å bli engasjert av næringens tunge lokomotiv, er det naturlig å forvente at de vil etablere seg i geografisk nærhet til disse. Sentraliseringen av næringen i Bergen kommune er en bekreftelse på en slik forventning.

Bergen kommune har en omsetning på 8.4 milliarder og en verdiskaping på 2.7 milliarder innenfor klyngen. Den påfølgende rekkefølgen er nærmest identisk for begge de to økonomiske variablene. Stord er nest størst med en omsetning like under 200 millioner og en verdiskaping på ca 90 millioner kroner. Deretter følger Fjell som en av tre kommuner med en omsetning over 100 millioner kroner, samt en verdiskaping like under 50 millioner kroner. Klyngene i Lindås og Os kommune er de to siste som får plass i topp 5.

Klyngen i Bergen kommune er også den eneste med et spesielt høyt driftsresultat. Totalt hadde næringen i 2008 et positivt driftsresultat på over 250 millioner kroner. Det er kun syv kommuner som har et driftsresultat som er over 1 million kroner i pluss. Selv om aktiviteten er begrenset i kommunene rundt Bergen, har klyngen i de fleste kommunene et positivt driftsresultat.

Media og kulturbasert næringsliv er svært sammensatt og består av mange ulike undergrupper med ulike nivå av kontakt mellom seg. På den ene siden står tradisjonell mediavirksomhet innenfor trykte medier, tv og radio, mens på den andre siden finnes rene

Tabell 36: Rangering av kommuner innenfor Media og kulturbasert næringsliv

Antall ansatte	
Bergen	5 147
Stord	172
Fjell	140
Os	107
Lindås	92
Omsetning	
Bergen	8 466 848
Stord	199 499
Fjell	117 866
Lindås	87 148
Os	85 240
Verdiskaping	
Bergen	2 708 467
Stord	89 290
Fjell	49 859
Os	39 141
Lindås	27 831
Driftsresultat	
Bergen	255 460
Stord	11 836
Askøy	5 320
Fjell	4 405
Samnanger	3 227
Årsresultat	
Bergen	347 201
Askøy	11 401
Stord	10 574
Os	3 566
Samnanger	1 752
Antall foretak	
Bergen	5 297
Askøy	254
Fjell	207
Stord	181
Os	177

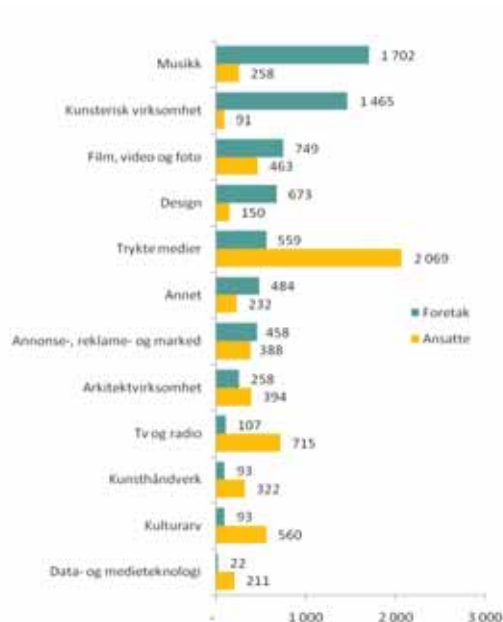
kunstaktiviteter innenfor design og kunstnerisk virksomhet. Mellom disse ytterpunktene finnes undergrupper som har en fot i begge leirer.

Det er flest foretak innenfor musikk og kunstnerisk virksomhet, disse er typiske bransjer for enkeltmannsforetak. Tyngdepunktet for antall ansatte er innenfor **trykte medier**. Med tanke på at Norge er et av de mest avislesende nasjoner, er ikke det spesielt overraskende. I tillegg til regionsavisen Bergens Tidende, omfatter Bergensregionen også Bergensavisen, DagenMagazinet, samt en rekke lokalaviser i omlandskommunene til Bergen. Undergruppen inkluderer også forlagsvirksomhet og salg av trykte medier. TV og Radio har nest flest ansatte, med TV2 og NRK som de naturlige flaggskipene. Bergensregionen har også en aktiv filmnæring som er den største utenfor Oslo og Akershus

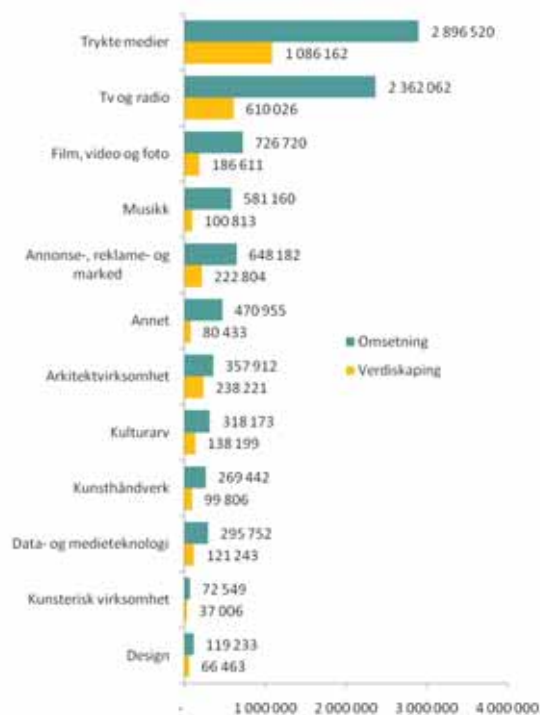
De økonomiske variablene bekrefter den viktige rollen de tre nevnte undergruppene har for klyngen som helhet. Trykte medier har en omsetning på knapt tre milliarder og en verdiskaping på drøye 1 milliard kroner. TV og radio har en omsetning på over 2 milliarder kroner og en verdiskaping på over en halv million kroner. Undergruppen, og da først og fremst TV2, viser at det er svært viktig for videre utvikling av klyngen at kanalen forblir i Bergen. I tillegg til sin egen virksomhet, fungerer TV2 som oppdragsgiver og innovasjonspartner for mindre foretak, spesielt i skjæringspunktet mellom media og informasjonsteknologi (ideas2evidence, 2009). **Film, video og foto** er den tredje undergruppen med en omsetning på 726 millioner kroner.

Drifts- og årsresultatene viser at næringsklyngen ikke generer de store overskuddene, samt at flere undergrupper har negative resultat i 2008. **TV og radio** har det høyeste driftsresultatet og årsresultat. De undergruppene som kommer dårligst ut er **Data og medieteknologi** og

Figur 10: Antall ansatte og foretak i Bergensregionen fordelt på undergrupper

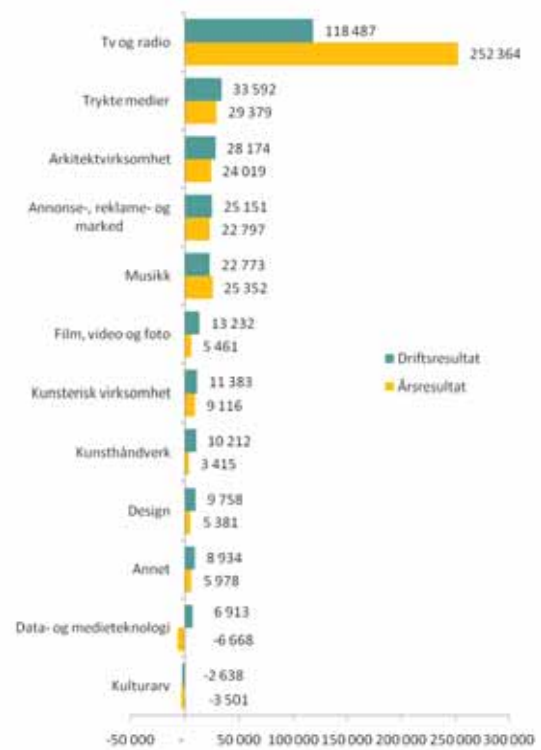

Figur 11: Omsetning og verdiskaping i Bergensregionen fordelt på undergrupper, alle tall i 1000

Kulturarv. Den førstnevnte er en forholdsvis fersk nisje innenfor klyngen og trenger sannsynligvis noen år for å gå veien fra idé og kompetanse til salgbar produkt. Det negative årsresultat indikerer også at foretakene har betydelige finansielle utgifter, trolig i forbindelse med oppstart av foretakene. **Kulturarv** består først og fremst av museum og galleri. Undergruppen har et negativt driftsresultat på 2.6 millioner kroner og et årsresultat på over 3.5 millioner kroner.

Figur 12: Driftsresultat og årsresultat i Bergensregionen fordelt på undergrupper, alle tall i 1000

Opplevelse, kultur og reiseliv

Næringsklyngen for opplevelse, kultur og reiseliv er en sammensatt klynge. Den består både av tradisjonelle reiselivsbransjer som turistoperatører, overnattingssteder og transport, men også kulturopplevelser i form av mat, konserter og scenekunst. Bergensregionen er både inngangsporten til Fjord Norge og den fantastiske naturen, men Bergen er også en pulserende storby rik på kultur og opplevelser.

Arbeidet med nøkkeltallene for denne klyngen byr også på metodiske utfordringer ettersom mange store reiselivsaktører i Bergensregionen inngår i kjeder som har hovedkontor i hovedstaden.

Klyngen begrenser seg til opplevelse, kultur og reiseliv og gir ikke en beskrivelse av det totale turistkonsumet i Bergensregionen. Vi har basert oss på retningslinjene fra Statistisk Sentralbyrås identifikasjon av reiselivsnæringer/produkter: *Reiselivsnæringen identifiseres ut fra sin avhengighet av og/eller betydning for turisme.* Selv om dagligvarehandelen er nødvendig for at turister skal kunne kjøpe mat, er ikke bransjen isolert sett avhengig av turismen for å oppnå gode resultater. SSBs definerer en turist som en person *som reiser til eller oppholder seg på et sted som ligger utenfor det området som personen normalt ferdes i. Reisen skal ikke være at rutinemessig karakter og oppholdet må ikke vare mer enn ett år* (SSB, 2002). Definisjonen er gjerne litt bredere enn den daglige oppfatning av turistbegrepet og inkluderer derfor enkelte foretak som nødvendigvis ikke kobles umiddelbart mot reiselivsnæringen.

Ut fra sammenligningstallene er 10 780 personer ansatt i klyngen, fordelt på 2 512 foretak. Klyngen omsetter for ca 9.5 milliarder kroner og har en verdiskaping på ca 3 milliarder kroner. Det aggregerte driftsresultatet er på ca 310 millioner kroner og årsresultatet på 235 millioner kroner.

Tabell 37: Reiselivs- og opplevelsesklyngen i Bergensregionen - Sammenligningstall

Nøkkeltall	
Ansatte	10 780
Omsetning	9 459 241
Verdiskaping	2 971 191
Driftsresultat	310 179
Årsresultat	235 536
Foretak	2 512

Tabell 38: Reiselivs- og opplevelsesklyngen i Hordaland - Sammenligningstall

Nøkkeltall	
Ansatte	12 364
Omsetning	10 367 421
Verdiskaping	3 324 499
Driftsresultat	324 325
Årsresultat	198 323
Foretak	3 388

Tabell 39: Reiselivs- og opplevelsesklyngen i Norge - Sammenligningstall

Nøkkeltall	
Ansatte	198 713
Omsetning	222 097 125
Verdiskaping	68 598 634
Driftsresultat	6 956 103
Årsresultat	-465 706
Foretak	40 253

Tabell 40: Bergensregionen og Hordaland i prosent av Norge - Sammenligningstall

	Bergensregionen	Hordaland
Ansatte	5.4 %	6.2 %
Omsetning	4.3 %	4.8 %
Verdiskaping	4.3 %	4.9 %
Foretak	6.2 %	8.4 %

Basert på sammenligningstallene utgjør klyngen en ganske lav andel av den totale næringen i Norge. Som påpekt tidligere er det mange store foretak som er registrert i Oslo, spesielt gjelder dette for transport, hotell og turistoperatører. Der er derfor ikke overraskende at Bergensregionens andel av den nasjonale aktiviteten er lav, når vi kun ser på sammenligningstallene.

Tabell 41 viser at etter manuelle justeringer og løsning av hovedkontorproblematikk, så øker antall ansatte med ca 2 300 personer. Omsetningen stiger med over to milliarder kroner, en økning på 23 prosent. Tilsvarende øker verdiskapingen med 44 prosent, fra 2.9 til 4.2 milliarder kroner. Klyngen i Bergensregionen utgjør kanskje overraskende mye av den totale næringen i Hordaland. Mye av turismen i Hardanger og innover i fjordene skjer fra store cruiseskip som gjerne er av utenlandsk opprinnelse. Denne økonomiske aktiviteten registreres verken i Bergensregionen eller i resten av Hordaland. Det er også grunn til å tro at foretakene i de resterende kommunene i Hordaland først og fremst er mindre foretak rettet mot reiseliv, og ikke er økonomisk tunge opplevelsesinstitusjoner innen kultur, som er mer vanlig i Bergen.

Driftsresultatet utgjør kun 9.4 prosent av verdiskapingen i Bergensregionen. Det viser at størsteparten av verdiskapingen generert i klyngen kommer fra lønnsmidler til de ansatte.

Antall nyetableringer lå i perioden mellom 2005 til 2008 på ca 200 i året. Dette utgjorde en nasjonal andel på ca 7 prosent. Det store fallet mellom 2008 og 2009 skyldes en omlegging i NACE-kodene som er utgangspunktet for nyetableringsdata fra SSB.

Tabell 41: Reiselivs- og opplevelsesklyngen i Bergensregionen - Presisjonstall

Nøkkeltall	
Ansatte	13 072
Omsetning	11 677 049
Verdiskaping	4 264 218
Driftsresultat	374 518
Årsresultat	342 300
Foretak	2 615

Tabell 42: Reiselivs- og opplevelsesklyngen i Hordaland - Presisjonstall

Nøkkeltall	
Ansatte	14 698
Omsetning	12 644 149
Verdiskaping	4 648 872
Driftsresultat	389 508
Årsresultat	307 279
Foretak	3 494

Tabell 43: Antall nyetableringer i reiselivs- og opplevelsesklyngen 2005-2009

År	Bergensregionen	Hordaland	Norge
2005	192	241	2 785
2006	213	254	2 935
2007	215	263	2 855
2008	215	254	3 077
2009	115	150	1 726

Tabell 44: Antall nyetableringer i reiselivs- og opplevelsesklyngen i prosent av Norge 2005-2009

År	Bergensregionen	Hordaland
2005	6.9 %	8.7 %
2006	7.3 %	8.7 %
2007	7.5 %	9.2 %
2008	7.0 %	8.3 %
2009	6.7 %	8.7 %

Bergen er den klart største kommunen innenfor reiseliv- og opplevelsesklyngen. 87 prosent av alle ansatte innenfor klyngen arbeider i foretak lokalisert i Bergen. Klyngen er dermed den nest mest sentraliserte av satsingsnæringene i Bergensregionen. Som vist i påfølgende figurer er de to største undergruppene, målt i antall ansatte og foretak, **transport** og **mat og drikke**. De aller fleste foretakene innenfor transport er lokalisert i byene og har sin operative virksomhet fra Bergen og ut i distriktene. I tillegg er fjordkommunene i Hardanger, som antagelig har en viss turistaktivitet, ikke med i Bergensregionen, noe som øker Bergens dominerende rolle. Av de ti største foretakene målt i antall ansatte er det kun Solstrand Hotell i Os som inngår i topp 10.

Bergen har naturlig nok også en svært dominerende rolle når vi ser på økonomiske nøkkeltall for aggregert omsetning og verdiskaping. Klyngen i Bergen kommune har en omsetning på knapt 11 milliarder kroner og en verdiskaping på knapt 4 millioner kroner. Det er de samme kommunene som følger på plassene bak, Os, Stord, Lindås og Osterøy. Det er først og fremst ulike hotell som, Solstrand Hotell, Westland Hotell, Bjørnefjorden Gjestetun og Grand Hotell Stord, som er de ledende foretakene innenfor klyngen i disse omlandskommunene. De fem største kommunene står for 97 prosent av både verdiskapingen og omsetning.

Bergen er som ventet eneste kommune hvor klyngen har et drifts- og årsresultat på over 100 millioner kroner. I kun halvparten av kommunene har klyngen aggregert sett et driftsresultat på over 1 million kroner i pluss. I en rekke av kommunene er det negative drifts- og årsresultat. Deriblant Osterøy kommune som rangeres høyt i forhold til omsetning og verdiskaping, men som likevel har et aggregert negativt driftsresultat på knapt 3 millioner kroner.

Tabell 45: Rangering av kommuner innenfor næringsklyngen for reiseliv og opplevelse

Antall ansatte	
Bergen	11 407
Os	392
Stord	325
Fjell	209
Lindås	142
Omsetning	
Bergen	10 835 383
Os	230 429
Stord	171 149
Lindås	95 948
Osterøy	83 373
Verdiskaping	
Bergen	3 950 517
Os	75 728
Stord	73 350
Lindås	39 314
Osterøy	24 306
Driftsresultat	
Bergen	330 435
Stord	12 787
Lindås	10 432
Os	9 671
Fjell	7 289
Årsresultat	
Bergen	220 454
Austevoll	88 834
Gulen	10 601
Stord	8 693
Lindås	6 154
Antall foretak	
Bergen	1 790
Fjell	132
Stord	104
Os	98
Askøy	84

Vi har delt klyngen inn i fem undergrupper: **Mat og drikke, transport, overnatting, opplevelse og reisearranger/tjenester**. Opplevelse inneholder de tunge kultur- og opplevelsesinstitusjonene som Den Nationale Scene, Bergen Kino, Bergen Live og en rekke museum. Innenfor transport har vi etter beste evne forsøkt å inkludere kun den transportvirksomheten som passer inn mot turistdefinisjonen. Tide Buss er derfor ekskludert, mens Tide Reiser er inkludert. Det er utelukkende persontransport som inngår i undergruppen.

Mat og drikke er den største undergruppen basert på antall ansatte og antall foretak, fulgt av

Transport og **Overnatting**.

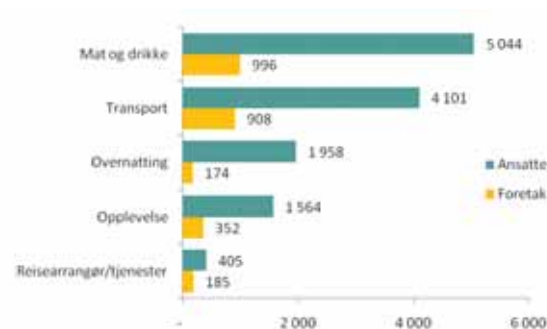
Transport har en omsetning på ca 4.3 milliarder kroner og er den klart største undergruppen målt på denne måten. **Mat og drikke** har en omsetning på 2.7 milliarder, mens **Overnatting** har ca. 1.8 milliarder. Rekkefølgen er identisk når det gjelder verdiskaping. Undergruppen for **opplevelse** har en omsetning på ca 1.5 milliarder og en verdiskaping på 500 millioner. Ettersom de fleste tunge aktørene innenfor undergruppen er lokalisert i Bergen, viser det hvor store verdier Bergen genererer som en kulturby i utvikling.

Som figur 15 viser, er det forskjeller i rekkefølgen for undergruppene i forhold til drifts- og årsresultat.

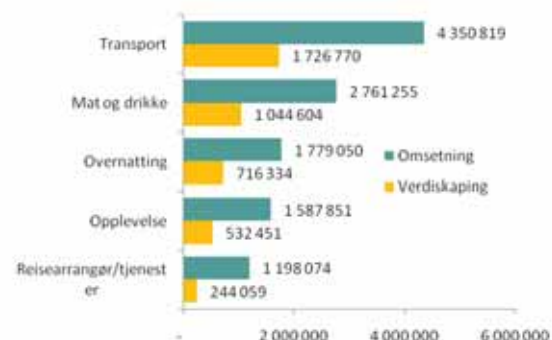
Overnatting har det beste driftsresultatet med et aggregert overskudd på 120 millioner kroner.

Transport har et vesentlig høyere årsresultat enn driftsresultat, noe som tyder på store finansielle inntekter. **Opplevelse** er den undergruppen som presterte dårligst i 2008. Aggregert hadde foretakene et driftsunderskudd på 3.6 millioner kroner og et årsresultat på 18.3 millioner kroner i minus. Til tross for en verdiskaping på over 500 millioner kroner, viser det negative driftsresultatet at denne verdiskapingen utelukkende består av lønnsmidler til de ansatte i undergruppen.

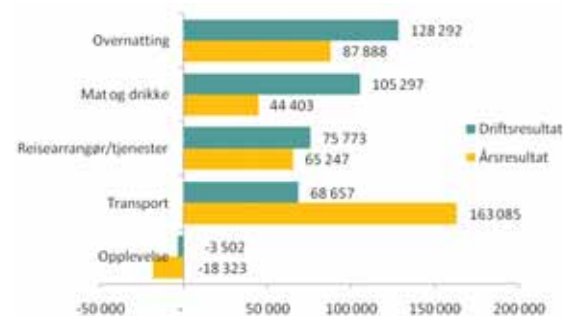
Figur 13: Antall ansatte og foretak fordelt på undergrupper

Figur 14: Omsetning og verdiskaping fordelt på undergrupper, alle tall i 1000

Figur 15: Driftsresultat og årsresultat fordelt på undergrupper, alle tall i 1000

Rangering av satsingsnæringene

De fem satsingsnæringene i Bergensregionen tilhører vidt forskjellige segmenter av næringslivet. Avstanden fra olje- og gassvirksomhet til scenekunst er lang, og det er urimelig å tro at f.eks Kultur og media noen gang kan ha like stor verdiskaping som Energiklyngen. Likevel kan en rangering av de ulike klyngene gi nyttig informasjon både individuelt og i forhold til hverandre.

I noen tilfeller er det samme foretaket inkludert i flere klynger. Dette gjelder spesielt for utstyrs- og tjenesteleverandører i Energiklyngen og den Maritime klyngen, da disse ofte leverer produkt og tjenester som kan benyttes innenfor begge næringene. Det er dermed ikke mulig å addere sammen tallene i tabell 46 og 47 uten å summere enkelte foretak to ganger. Den elektroniske databasen som er overlevert Business Region Bergen vil imidlertid ha en slik funksjon.

Ved å kun se på sammenligningstallene, som er basert på uttrekk av foretak fra Statistisk Sentralbyrås NACE-koder, så er Energiklyngen den største arbeidsgiveren i Bergensregionen. Totalt er over 17 000 personer ansatt i klyngen. Dersom vi ser på antall foretak, så er Media og kulturbasert næringsliv den desidert største, med flere foretak alene enn de resterende fire klyngene til sammen. Hovedårsaken til det er at klyngen inkluderer svært mange enkeltmannsforetak. I den detaljerte gjennomgangen av klyngen kommer vi tilbake til hva det har å si for nøkkeltallene.

Basert på rene NACE-koder er det den maritime næringsklyngen som har størst omsetning, med 67.5 milliarder kroner. Verdiskapingen er derimot størst innenfor Energiklyngen. Det er et ganske langt sprang ned til den marine klyngen, som igjen har ca 9.milliarder mer i omsetning enn Reiseliv og opplevelse og Kultur og media til sammen.

Tabell 46: Rangering av satsingsnæringene i Bergensregionen - Sammenligningstall

Antall ansatte	
Energi	17 101
Maritim	13 682
Opplevelse, kultur og reiseliv	10 780
Media og kulturbasert næringsliv	5 633
Marin	4 663
Omsetning	
Maritim	67 570 403
Energi	61 745 467
Marin	26 050 429
Opplevelse, kultur og reiseliv	9 459 241
Media og kulturbasert næringsliv	8 265 238
Verdiskaping	
Energi	19 072 191
Maritim	15 220 319
Marin	4 709 830
Opplevelse, kultur og reiseliv	2 971 191
Media og kulturbasert næringsliv	2 719 771
Driftsresultat	
Energi	7 114 010
Maritim	6 553 370
Marin	1 969 158
Media og kulturbasert næringsliv	341 057
Opplevelse, kultur og reiseliv	310 179
Årsresultat	
Maritim	18 170 587
Energi	6 598 717
Marin	976 460
Media og kulturbasert næringsliv	402 140
Opplevelse, kultur og reiseliv	235 536
Antall foretak	
Media og kulturbasert næringsliv	6 582
Opplevelse, kultur og reiseliv	2 512
Maritim	1 129
Energi	1 104
Marin	833

Energiklyngen har høyest driftsresultat, tett fulgt av den maritime klyngen. Dersom vi ser på årsresultatet i tabell 1, så har imidlertid den maritime klyngen over tre ganger så høyt årsresultat som Energiklyngen.

Tabell 47 viser rangeringen av satsingsnæringene etter de manuelt justerte presisjonstallene. Den største forskjellen mellom tallsettene, er at Energiklyngen har økt svært mye i økonomisk størrelse. Etter estimering av aktivitet i Bergensregionen fra foretak med juridisk adresse andre steder, er omsetningen på over 200 milliarder og verdiskapingen på knapt 72 milliarder kroner. Målt langs disse variablene, er klyngen større enn de fire andre næringene til sammen. Bortsett fra den marine næringsklyngen, har alle de andre økt vesentlig i størrelse etter de manuelle justeringene av foretak er foretatt.

Den marine klyngen reduseres fordi en rekke av de største foretakene i Bergensregionen har en vesentlig aktivitet utenfor regionen. Denne er skilt ut gjennom de manuelle justeringene. Dermed har klyngen lavest verdiskaping av satsingsnæringene.

Definisjonen av verdiskaping tilsier at verdiskaping er summen av driftsresultat og lønnskostnader. Næringsklynger som er store i antall ansatte, og dermed har store lønnskostnader, har en høy verdiskaping, selv om driftsresultat ikke nødvendig er veldig sterkt. Driftsresultatet utgjør en vesentlig større andel av verdiskapingen innenfor den marine næringsklyngen enn hva det gjør i Opplevelse, kultur og reiseliv og Media og kulturbasert næringsliv. Likevel har de to sistnevnte høyere verdiskaping fordi de er mer arbeidsintensive enn den marine næringsklyngen. Senere tabeller viser imidlertid at verdiskaping per ansatt er høyere innenfor den marine klyngen enn innenfor Opplevelse, kultur og reiseliv og Media og kulturbasert næringsliv.

Tabell 47: Rangering av satsingsnæringene i Bergensregionen - Presisjonstall

Antall ansatte	
Energi	26 699
Maritim	18 852
Opplevelse, kultur og reiseliv	13 072
Media og kulturbasert næringsliv	5 853
Marin	3 077
Omsetning	
Energi	220 944 039
Maritim	89 684 017
Marin	20 533 899
Opplevelse, kultur og reiseliv	11 677 049
Media og kulturbasert næringsliv	9 118 659
Verdiskaping	
Energi	72 426 167
Maritim	21 472 644
Opplevelse, kultur og reiseliv	4 264 218
Media og kulturbasert næringsliv	2 987 787
Marin	2 805 878
Driftsresultat	
Energi	51 102 199
Maritim	8 370 477
Marin	875 045
Opplevelse, kultur og reiseliv	374 518
Media og kulturbasert næringsliv	285 971
Årsresultat	
Maritim	19 562 673
Energi	16 613 986
Media og kulturbasert næringsliv	373 091
Opplevelse, kultur og reiseliv	342 300
Marin	192 485
Antall foretak	
Media og kulturbasert næringsliv	6 663
Opplevelse, kultur og reiseliv	2 615
Energi	1 337
Maritim	1 292
Marin	898

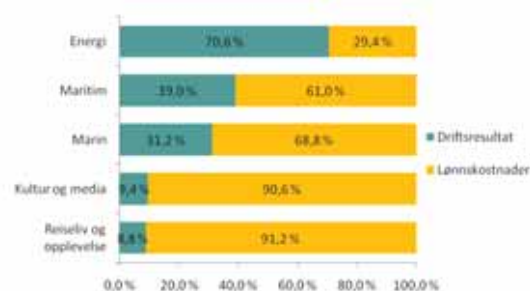
Figur 16 viser sammensetningen av verdiskapingsmålet for de fem satsingsnæringene. Energiklyngen er i en særklasse med over 70 prosent av verdiskapingen generert gjennom positive driftsresultat. Maritim og Marin er forholdsvis like, med hhv 39 og 31.2 prosent av verdiskapingen fra positive driftsresultat. Innenfor de to siste klyngene stammer nesten all verdiskapingen fra lønnsmidler til de ansatte. Figuren viser at det er store forskjeller i kapitalintensitet mellom de fem næringsklyngene.

Figur 17 viser verdiskaping og lønnskostnader per ansatt innenfor de ulike næringene i Bergensregionen. Verdiskapingen per ansatt er desidert høyest innenfor energiklyngen, over dobbelt så høyt som for den maritime klyngen. En sammenligning av verdiskaping per ansatt på tvers av næringene må også ta høyde for hvor kapitalintensiv de aktuelle næringene er i utgangspunktet. Man bør derfor være forsiktig med å ukritisk sammenligne verdiskaping per ansatt på tvers av næringene.

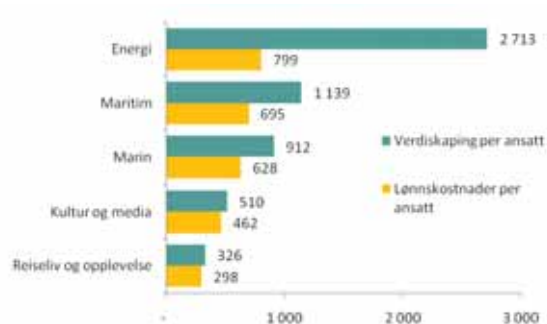
Tallene tyder likevel på at den marine klyngen har høyere verdiskaping per ansatt enn Reiseliv og Opplevelse og Kultur og Media, selv om forholdet er omvendt når vi ser på den totale verdiskapingen for klyngene. Dette er en god illustrasjon på at førstnevnte er mer kapitalintensiv, mens de to sistnevnte er arbeidsintensive klynger.

Lønnskostnader per ansatt representerer et minimumsmål for produktivitet i næringen. Dersom lønnskostnadene per ansatt er høyere enn verdiskaping per ansatt, taper foretaket penger og svekkes gradvis. Av figur 19 ser vi at alle næringsklyngene i Bergensregionen har en høyere verdiskaping per ansatt enn lønnskostnader. Vi minner om at snittet er regnet ut fra regnskapspliktige foretak og ikke med høyde for enkeltmannsforetak, hvor lønnsnivået trolig er lavere.

Figur 16: Sammensetning av verdiskapingsmålet for klyngene i Bergensregionen - Presisjonstall

Figur 17: Verdiskaping og lønnskostnader per ansatt for klyngene i Bergensregionen - Presisjonstall

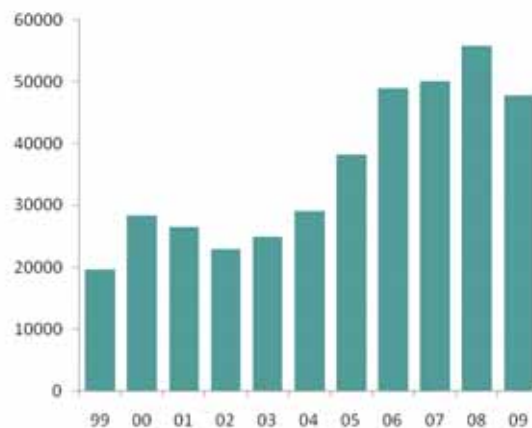
Eksportfylket Hordaland

Statistisk Sentralbyrå har siden 1997 publisert tall for den tradisjonelle vareeksporten etter produksjonsfylke. Tradisjonelle varer omfatter eksporten av alle varer utenom skip, oljeplattformer, råolje og naturgass. Hordaland har i forrige tiårsperiode opplevd en markant økning i eksportverdi. I 1999 ble det eksportert tradisjonelle varer til en verdi av 19.6 milliarder kroner, mens tilsvarende tall for 2009 var på 47.7 milliarder kroner. Under toppåret i 2008 oppnådde Hordaland en eksportverdi på hele 55.8 milliarder kroner. For hele tiårsperioden gir det en økning på 143 prosent. Økningen i perioden 1999-2008, før finanskrisen, er på 184 prosent.

Eksportindustrien har vært spesielt tungt rammet av finanskrisen og det siste årets nedgang i eksportverdi er ingen overraskelse. Fra toppåret i 2008 har eksportverdien falt med ca åtte milliarder kroner, en nedgang på ca 15 prosent. Hordaland er det fylket som ligger nærmest gjennomsnittlig nedgang for landet som helhet. Som vist i figur 19 har de aller fleste fylker opplevd en vesentlig reduksjon i eksport av tradisjonelle varer i løpet av finanskrisen.

Fylkets andel av den nasjonale eksportverdien av tradisjonelle varer, har steget fra 10.7 prosent i 1999 til 15.7 prosent i 2009. Siden 2005 har andelen lagt stabilt på rundt 15 prosent. Ettersom andelen av nasjonal eksportverdi holder seg stabil også i nedgangsåret 2009, bekrefter det at hele landet har gjennomgått en økonomisk vanskelig periode. I de nasjonale tallene inngår også eksportverdi for varer med flere produksjonsfylker, varer med ukjent produksjonsfylke og norsk eksport av varer produsert i utlandet. Dersom man ekskluderer disse kategoriene, og kun ser på verdi av varer som faktisk er fordelt på fylker, er Hordalands andel 17.6 prosent.

Figur 18: Utvikling i eksportverdi av tradisjonelle varer fra Hordaland 1999-2009, tall i millioner

Figur 19: Prosentvis endring i eksportverdi av tradisjonelle varer fra 2008 til 2009

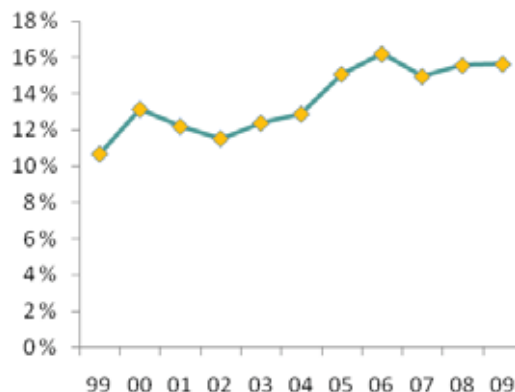
Hordaland har siden år 2000 vært det største eksportfylket i Norge. Det er i hovedsak kystfylkene som rangerer høyest på den nasjonale fordelingen. I 2008 var forskjellen mellom Hordaland og Rogaland, som nest største eksportfylke, på over 18 milliarder kroner, eller 49 prosent. I 2009 er forskjellen på over 20 milliarder kroner eller 79 prosent. Den økte avstanden forteller først og fremst at Rogaland har vært hardere rammet av både mindre eksport, men også fall i eksportprisene. Dersom man ser på den prosentvise endringen i eksportverdi fra 2008 til 2009 har Rogaland den nest største tilbakegangen.

Hva eksporteres fra Hordaland?

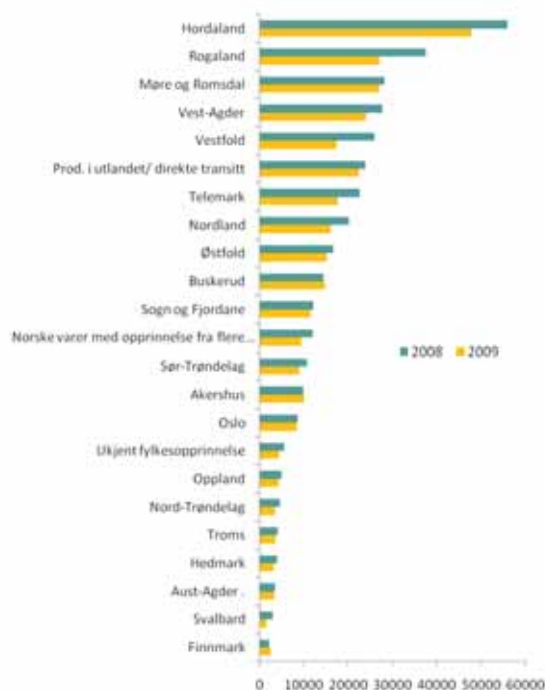
Varegruppene som inngår i tradisjonelle varer, er klassifisert etter Standard International Trade Classification (SITC). Klassifiseringsverket består av både grove hovedgrupper (1-siffernivå) og mer detaljerte undergrupper (2-siffernivå). Antallet foretak innenfor undergruppene er avgjørende for hvordan SSB leverer ut eksportdata. Dersom det er et fåtall foretak i en undergruppe (2-siffernivå), er det den grovere hovedgruppen (1-siffernivå) som blir rapportert pga anonymitetshensyn. En grundigere beskrivelse av SITC er inkludert i rapportens metodedel.

Hordaland hadde i 2008 en betydelig eksport innenfor en rekke ulike næringer, men med et helt klart tyngdepunkt innenfor eksport av **Brenselstoffer**. Det eksporteres brenselstoffer til en verdi av 29.5 milliarder kroner fra Hordaland. Varegruppen utgjør 53 prosent av den samlede eksportverdien, i all hovedsak gjennom eksport av raffinerte olje- og gassprodukter fra Statoils oljeraffineri på Mongstad og prosessanlegg for gass på Kollsnes. Hordaland var i 2008 det klart største eksportfylket av brenselstoffer og står for 40 prosent av den nasjonale eksportverdien fra denne varegruppen. Det er viktig å presisere at dette ikke inkluderer råolje- og gass, bare raffinerte produkter

Figur 20: Hordalands andel av nasjonal eksportverdi 1999-2009

Figur 21: Fylkesrangering av eksportverdi 2008 og 2009, alle tall i millioner

av disse råvarene.

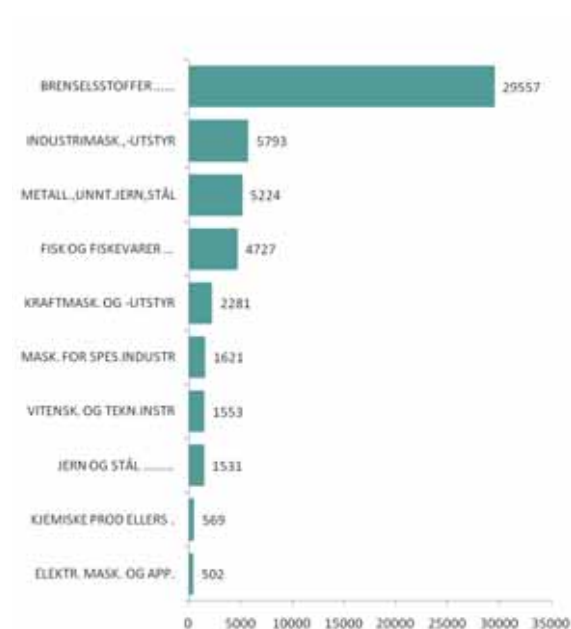
Eksport av maskinutstyr og råvarer til industrien generer også store eksportverdier. Den nest største varegruppen med en verdi på ca 5.8 milliarder kroner er eksport av **Andre industrimaskiner og utstyr**. Denne gruppen omfatter blant annet eksport av pumper fra Framo-konsernet. Videre kommer eksport av **Metaller, unntatt jern og stål** med en verdi på ca 5.2 milliarder kroner, blant annet gjennom eksport av aluminium fra Sør-Norge Aluminium på Husnes.

Fisken har alltid vært en viktig eksportvare for Hordaland og utgjør fremdeles en betydelig andel av den totale eksporten fra fylket. I 2008 ble det eksportert **Fisk og fiskevarer** til en verdi av 4.7 milliarder kroner, 8.5 prosent av den totale eksporten fra Hordaland. Hordaland var i 2008 det tredje største eksportfylket av fisk og fiskevarer, bak toppfylket Møre og Romsdal og Nordland. Hordalands andel av den totale eksporten fra varegruppen utgjorde ca 12.5 prosent.

Den videre rekkefølgen av eksportgrupper fra Hordaland er **Kraftmaskiner- og utstyr** (2.2 milliarder kroner), **Maskiner for spesielle industrier** (1.6 milliarder kroner), **Vitenskapelige og tekniske instrument** (1.55 milliarder kroner), **Jern og stål** (1.53 milliarder kroner), **Kjemiske produkt ellers** (570 millioner kroner) og **Elektriske maskiner og apparater** (500 millioner kroner).

Av de ti største varegruppene er **Brenselstoffer** og **Kjemiske produkt ellers** tall for hovedgrupper på 1-siffernivå, mens de resterende åtte varegruppene har tall for mer detaljerte undergrupper på 2-siffernivå. De ti største gruppene utgjør ca 95 prosent av den totale eksporten av tradisjonelle varer fra Hordaland i 2008. For mer detaljert informasjon om hvilke varer som inngår i de ulike gruppene, se kildeliste og metodekapittel.

Figur 22: Topp 10 varegrupper i eksportverdi fra Hordaland i 2008, alle tall i millioner

Metodisk fremgangsmåte

Business Region Bergen har engasjert ideas2evidence for å fremstille nøkkeltall for følgende satsingsnæringer i regionen: maritim, marin, olje, gass og energi, kultur og media, reiseliv og opplevelse. Formålet ved nøkkeltallsprosjektet har vært å utvikle autoritative nøkkeltall med høy presisjon, samtidig som tallene skal kunne sammenlignes med andre geografiske regioner. Det har også vært en målsetning å utvikle en metodikk for gjentakelse av prosjektet ved senere anledninger. Fremgangsmåten benyttet av ideas2evidence, er etter vårt syn den løsningen som best kombinerer kravet om presisjon, sammenlignbarhet og reproduserbarhet.

Innledende valg

ideas2evidence har valgt en metode hvor økonomiske tall fra enkeltforetakene innenfor hver næringsklynge aggregeres opp til samlede nøkkeltall for hele klyngen. Alle økonomiske tall er hentet fra Enhetsregisteret i Brønnøysundregisteret via foretaksdatabasen Ravninfo. Tallene er bearbejdet og kvalitetssikret av selskapet Dun & Bradstreet. Alle tall er identiske med dem foretakene selv har rapportert inn til nasjonale myndigheter. Ettersom en næringsklynge er summen av klyngens foretak, er denne fremgangsmåten best egnet for å gi en så presis beskrivelse som mulig. Alle økonomiske tall er fra 2008, som er sist tilgjengelige regnskapsår. Tall for ansatte i Ravninfo hentes fortløpende fra Arbeidsgiver- og arbeidstakerregisteret (AA-registeret) og er korrekte per april 2010.

De fleste næringsbeskrivelser benytter seg av Statistisk Sentralbyrås standard for næringsgruppering – NACE. Dette er en internasjonal standard som benyttes i Europa. Alle foretak i Norge er klassifisert i henhold til det femsifrede kodeverket. De fire første sifrene er identiske i alle land, mens det femte sifferet gir

mulighet for nasjonale variasjoner. NACE-kodene er dermed et godt utgangspunkt for å avgrense hvilke bedrifter som inngår i ulike næringer. Kodeverket er imidlertid basert på et strikt bransjeperspektiv og dårlig egnet for å beskrive moderne næringsklynger som ofte går på tvers av etablerte bransjer. For å kompensere for dette har ideas2evidence gjennomført et omfattende kvalitativt arbeid for å identifisere foretak som inngår i næringsklyngene, men som er registrert under andre næringskoder enn de man normalt inkluderer i klyngene.

En slik kvalitativ fremgangsmåte er tidkrevende, og har innenfor rammene av prosjektet bare vært gjennomførbart for Hordaland og Bergensregionen. For å kunne levere både sammenlignbare tall mellom geografiske områder, men også en presis beskrivelse av de lokale næringene, har ideas2evidence derfor utarbejdet to separate sett med nøkkeltall:

1. Nøkkeltall som utelukkende er basert på de næringskoder vi har identifisert som en del av den aktuelle næringsklyngen. Denne fremgangsmåten gir et sammenligningsgrunnlag med alle andre geografiske områder.
2. Nøkkeltall som er basert på de samme næringskodene som i punktet over, men som også er bearbejdet manuelt for å gi en så presis som mulig beskrivelse av næringen som mulig. Siden et slikt kvalitativt arbeid ikke er gjort for landet som helhet, finnes det ikke sammenligningsgrunnlag for andre geografiske enheter.

Nøkkeltallene er utarbejdet etter et klyngeperspektiv. Per definisjon er det dermed plausibelt at både enkeltforetak og hele næringskoder inngår i flere næringsklynger, spesielt gjelder dette for utstyrproducenter og

tjenesteleverandører.

Nøkkeltall

Ideas2evidence har på spesifikasjon fra Business Region Bergen levert følgende nøkkeltall:

- Antall ansatte
- Omsetning
- Verdiskaping
- Driftsresultat
- Årsresultat
- Antall foretak
- Antall nyetableringer
- Eksporttall

For utregning av verdiskaping har vi benyttet følgende definisjon for verdiskaping i det enkelte foretak:

$$\text{Verdiskaping} = \text{Driftsresultat} + \text{lønnskostnader}$$

Denne definisjonen er i tråd med ledende analyser av verdiskaping innenfor flere næringer. Næringens verdiskaping blir da den aggregerte verdiskapingen for alle foretakene i regionen. En vesentlig egenskap ved denne definisjonen er at den ikke inkluderer varer og tjenester som blir benyttet i produksjon. Man unngår dermed dobbelttelling av disse innsatsfaktorene. Dette er spesielt viktig dersom man ønsker å sammenligne næringer som i stor grad kjøper varer og tjenester av hverandre. Begrepet fanger også opp avlønningen til de viktigste interessentene i næringen (Jakobsen, 2007):

- De ansatte gjennom lønn
- Kommunene og staten gjennom inntektsskatt, arbeidsgiveravgift og selskapsskatt
- Kreditorer gjennom renter på lån
- Eierne gjennom overskudd etter skatt

Denne definisjonen av verdiskaping er identisk med inntektsmetoden for utregning av BNP (SSB.no)

Driftsresultatet er resultatet av driftsaktivitetene i foretakene. Posten kommer etter driftsinntekter og driftskostnader og er uavhengig av de finansielle og ekstraordinære postene.

Årsresultatet er resultatet etter ordinære poster, ekstraordinære poster og skatt. De ekstraordinære postene omfatter også finansinntekter og finanskostnader.

Metodisk fremgangsmåte for sett 1 - Sammenligningstall

Næringskodene som er inkludert innenfor hver næring, er valgt etter dialog med nettverksorganisasjonene og en grundig litteraturstudie av relevante forskningsrapporter og offentlige dokumenter. SSB innførte i 2009 en ny næringskodestandard (SN2007). De aller fleste lister over næringskoder fra tidligere prosjekt er i henhold til tidligere standard (SN2002). Vi har utelukkende benyttet SN2007 i vårt arbeid. Det er derfor noen mindre forskjeller i næringskoder i forhold til tidligere arbeid. Dette er endringer som etter vår oppfatning ikke har hatt påvirkning på sluttresultatet. Alle næringskodene er inkludert til slutt i dette notatet.

Etter identifikasjonen av næringskodene, er disse brukt for å hente ut økonomiske tall for alle foretak innenfor de ulike næringene. Denne prosedyren er gjennomført for tre geografiske områder: Bergensregionen, Hordaland og Norge.

De økonomiske tallene fra foretakene er deretter summert for å gi en aggregert fremstilling av de fem næringene i Bergensregionen, Hordaland og Norge. Den identiske fremgangsmåten for de ulike geografiske nivåene gjør tallene egnet til sammenligning med andre geografiske områder. Det er derfor mulig å regne hvor stor andel Bergensregionen utgjør av Norge som helhet.

Metodisk fremgangsmåte for sett 2 – Presisjonstall

Den presise fremstillingen av næringene bygger på arbeidet som ble gjort for sammenligningstallene beskrevet i avsnittet over. I tillegg har ideas2evidence gjort et omfattende kvalitativt arbeid for å identifisere foretak som er en naturlig del av næringsklyngen, men som ikke fanges opp av de relevante næringskodene. Typiske eksempler er IT-bedrifter som utelukkende leverer programvare til oljebransjen eller sjøforsikringsselskap. Kravet for å være en del av en klynge er at en betydelig andel av foretakets virksomhet er rettet mot klyngens virksomhet. Ideas2evidence har gjennomført internettbasert research for alle foretakene, og i noen tilfeller tatt telefonkontakt for mer informasjon. Følgende kilder er brukt i det kvalitative arbeidet:

Tabell 48: Kilder for kvalitativt identifiserte foretak

Næring	Kilder
Olje, gass og energi	Proff, Nortrade, ideas2evidence, NCE Subsea
Maritim	Lloyds World Shipping Encyclopedia, Proff, Nortrade
Marin	Proff, Nortrade, Piscus
Reiseliv og opplevelse	Proff, Travelindex, medlemsliste Bergen Reiselivslag
Kultur og media	Proff, ideas2evidence

Om kildene:

Proff: Foretaksdatabase drevet av Eniro Norge. Databasen har i tillegg til klassifisering på næringskoder, en delvis klassifisering innenfor bransjekategorier. Alle relevante bransjekategorier er gjennomgått og foretakene er kontrollert opp mot næringskoder for å unngå en dobbel inkludering.

Nortrade: Nortrade er Norges offisielle eksportportal, etablert i 1996 av Norwegian Trade

Council. Inneholder over 4 000 eksportforetak, kategorisert etter næring. Alle relevante kategorier er gjennomgått og bedriftene er kontrollert opp mot næringskoder for å unngå en dobbel inkludering.

Ideas2evidence: Vi har selv gjennomført flere næringskartlegginger som har identifisert relevante foretak for nøkkeltallsprosjektet. Dette gjelder rapport 1:2009 – *Innholdsdrivet teknologiutvikling og teknologidrevet innholdsutvikling – En kartlegging av utvalgte bedrifter og FoU-miljøer i Bergensregionen* (Kultur og media) og rapport 1:2010 – *Klimabyen Bergen – En kartlegging av klimarelaterte aktiviteter og kompetanse i Bergensregionen*.

NCE Subsea: Foretaksliste fra internrapporten *Verdiskaping på bunn – en økonomisk analyse av subseaklyngen i Bergensregionen*

Lloyds World Shipping Encyclopedia: Et oppslagsverk for maritime virksomheter på verdensbasis som oppdateres kontinuerlig. Driftes og leveres av Lloyd's Register Fairplay, et av verdens ledende klassifikasjon- og risikovurderingsfirma.

Piscus: Innkjøpsregister for fiskerinæringen. Tjenesten er levert av Findexa Forlag. Alle relevante kategorier er gjennomgått og foretakene er kontrollert opp mot næringskoder for å unngå en dobbel inkludering.

Travelindex: Presenterer etter eget utsagn alle reiselivsbedrifter i Norge. Tjenesten er levert av Findexa Forlag. Alle relevante kategorier er gjennomgått og foretakene er kontrollert opp mot næringskoder for å unngå en dobbel inkludering.

Bergen Reiselivslag: Medlemsliste hentet fra organisasjonens nettside. Alle foretak er kontrollert opp mot næringskoder for å unngå en dobbel inkludering.

Det kvalitative arbeidet har identifisert 727 foretak som ikke ville vært inkludert dersom man baserte seg på rene næringskoder. Det er vår klare oppfatning at denne prosessen gir et bedre bilde og mer presist bilde av næringsklyngene.

Tabell 49: Fordeling av kvalitativt identifiserte foretak

Næring	Antall
Olje, gass og energi	265
Maritim	191
Marin	68
Reiseliv og opplevelse	113
Kultur og media	90

Hovedkontorproblematikk

All økonomisk aktivitet for et foretak blir registrert på hovedkontorets juridiske adresse. Dette medfører at virksomhet som foregår i Bergensregionen ofte blir registrert i andre regioner. Størst betydning har dette for olje- og gassindustrien, hvor flere av de tunge aktørene har juridisk adresse og hovedkontor i Stavanger eller Oslo, men stor aktivitet i Bergensregionen.

For å identifisere hvilke foretak som inngår i hovedkontorproblematikken er det brukt ansattetall på bedriftsnivå fra Statistisk Sentralbyrå. Et foretak kan være inndelt i flere bedrifter. Bedriftene i et foretak har ansattetall registrert på fysisk arbeidssted og ikke foretakets juridiske adresse. Dermed er det mulig å identifisere hvor mange av Statoil sine ansatte som arbeider ved avdelinger i Bergensregionen eller Hordaland. Utvalgsriteriet for datauttrekket hos SSB var alle bedrifter innenfor de relevante næringskodene som hadde over fem ansatte i Bergensregionen/Hordaland. Basert på disse tallene var det enkelt å identifisere hvilke foretak som hadde hovedkontor utenfor regionen, men bedrifter innenfor regionen. Det eneste manuelle identifiseringen vi har gjennomført

gjelder Statoils gassanlegg på Kollsnes. Det er ikke skilt ut som egen bedrift og tall fra SSB var således ikke tilgjengelig. Vi fikk derfor den nødvendige informasjon oppgitt etter kontakt med Statoil Kollsnes.

Videre utviklet vi et forholdstall på bakgrunn av forholdet mellom antall ansatte i Hordaland og totalt antall ansatte. Dette forholdstallet ble brukt til å estimere andeler av økonomisk virksomhet som tilfaller Hordaland. Dersom et foretak har 25 prosent av sine ansatte i Hordaland, vil 25 prosent av omsetning etc. registreres i Hordaland. En slik estimeringsmetode tar utgangspunkt i at alle ansatte er like betydningsfulle i økonomisk øyemed. Det presiseres at alle estimeringer har unøyaktigheter og ikke må behandles som absolutte sannheter.

Hovedkontorproblematikken går begge veier. Flere foretak med hovedkontor i regionen har virksomhet utenfor Hordaland. For å ikke inflatere tallene ved å kun behandle hovedkontorproblematikken til fordel for regionen, har vi undersøkt de 20 største foretakene innenfor hver næring. Dersom foretaket hadde aktivitet utenfor regionen har de fått redusert sin økonomiske aktivitet etter samme estimeringsmetode som beskrevet over. Ideelt sett burde alle foretak i Hordaland vært undersøkt, men arbeidsmengden det krever ligger utenfor rammene av dette prosjektet. Vi tror imidlertid at vi, ved å undersøke de 20 største bedriftene i hver næring, har identifisert de foretakene som er av en slik størrelsesorden at de kan påvirke nøkkeltallene. Behandlingen av den omvendte hovedkontorproblematikken har i størst grad påvirket nøkkeltallene for den marine næringen, ettersom flere bedrifter med juridisk adresse i Bergen har betydelig aktivitet utenfor regionen.

Det kvalitative arbeidet har identifisert 727 foretak som ikke ville vært inkludert dersom man baserte seg på rene næringskoder. Det er vår klare

oppfatning at denne prosessen gir et bedre bilde og mer presist bilde av næringsklyngene.

Fjerning av selskaper

I noen få tilfeller har ideas2evidence fjernet foretak som er inkludert på basis av næringskoder, men som helt klart ikke inngår i klyngen. Årsaken til at de er inkludert i utgangspunktet er todelt: 1) foretaket har klassifisert seg selv feil/unøyaktig i næringskodene, 2) foretaket kan være registrert på flere næringskoder i databasen og velges ut på bakgrunn av en relevant "sekundærkode". Dette er gjort svært få ganger og kun i spesielt graverende tilfeller. Dette har først og fremst hatt konsekvenser for den marine næringen hvor Rieber & Søn er fjernet (med unntak av virksomhet knyttet til King Oscar). Av prinsipp om metodisk lik behandling, er fjerning av foretaket kun utført i arbeidet ved nøkkeltallsett 2 – presisjonstall.

Utregning

Økonomiske tall for foretakene som er identifisert gjennom det kvalitative arbeidet, er hentet ut fra foretaksdatabasen ved søk på organisasjonsnummer. Disse foretakene er så lagt til uttrekkene basert på rene næringskoder. Deretter er alle enkeltforetakenes tall aggregert opp til næringsnivå på samme måte som for nøkkeltallsett 1 – Sammenligningstall.

Bruksområder for nøkkeltallene

Med to sett nøkkeltall er det en utfordring å sikre korrekt bruk av tallene. Nøkkeltallene som kun er basert på næringskoder – Sammenligningstall - gir en objektiv og lett etterprøvable fremstilling av næringen. Dersom BRB ønsker å se næringene i regionen i forhold til Norge eller andre regioner, er dette de metodisk korrekte tallene å regne andeler ut fra.

Nøkkeltallene med kvalitative justeringer – Presisjonstall – er en presis beskrivelse av næringen etter et klyngeprinsipp. Dersom det er

ønskelig å uttale seg om hvor stor en utvalgt næring er i regionen, er dette de korrekte tallene å vise til. Presisjonstallene kan i noen grad også sammenlignes med andre undersøkelser basert på tilsvarende metodikk.

Eksempel: En aktør uttaler at deres næring har X kroner i omsetning. Presisjonstallene kan da brukes for å vise til hvor stor samme næring er i Bergensregionen. Presisjonstallene kan imidlertid **ikke** brukes til å regne andeler av nasjonale sammenligningstall.

Ettersom både næringskoder og enkeltforetak inngår i flere næringsklynger, er det ikke mulig å summere nøkkeltallene slik de foreligger i rapporten. Da vil flere foretak bli talt to ganger og summen inflateres i forhold til reelle verdier. Databasen som leveres ved prosjektslutt har valgalternativ som gjør en slik totalsummering mulig.

Etableringstall

Statistikk for nyetablerte foretak innenfor næringsklyngene er levert av Statistisk Sentralbyrå. Tallene viser nyetableringer innenfor de NACE-kodene som næringene består av.

SSB registrerer ikke nyetablering av foretak innenfor primærnæringene. Ettersom fiske og akvakultur, som er kjernebedriftene i den marine næringene, regnes som primærnæring, har det gjort det nødvendig å benytte en egen fremgangsmåte for den marine næringsklyngen. Som en alternativ fremgangsmåte har vi benyttet oss over etableringsdato for selskapene fra Ravninfo. Databasen inneholder bare informasjon for foretak som eksisterer i dag. Vi har derfor brukt antall foretak fra klyngen, utenom primærnæringene, og undersøkt hvor mange av dem som eksisterer i dag. Dette har gitt oss en overlevelsesrate for den marine klyngen, med unntak av fiske og oppdrett. Denne raten har vi så

anvendt på antallet fiske og oppdrettsforetak som eksisterer i dag, for å estimere hvor mange nyetableringer det var i utgangspunktet.

Eksporttall

Statistisk Sentralbyrå har siden 1997 publisert tall for den tradisjonelle vareeksporten etter produksjonsfylke. Tradisjonelle varer omfatter ikke eksport av skip, oljeplattformer, og uforedlet råolje og naturgass. Eksportverdi av uforedlede produkter fra norsk sokkel blir heller ikke fordelt ut på fylkesnivå. Produksjonsfylke oppgis ved tolldeklareringsen. I de situasjoner hvor forsendelsen består av en blanding av varer fra flere fylker, og hvor produksjonsfylke er vanskelig å fastslå, oppgis det at varene har sin opprinnelse fra flere fylker. Der hvor innsatsvarer blandes (bearbeiding), oppgis det fylket hvor den største andelen av varens verdi stammer fra. Øke en importert innsatsvare sin verdi til over det dobbelte, regnes varen som norsk produksjon. I motsatt fall utfylles tolldeklarasjonen som eksport av vare produsert i utlandet. Delproduksjon for videresalg til produsenter av eksportvarer framkommer ikke i statistikken. Varegruppene er klassifisert i henhold til Standard International Trade Classification (SITC). Klassifikasjonssystemer er ivaretatt av FN og er fullt ut sammenlignbart med andre land.

SITC er bygget opp hierarkisk og går fra 1-siffrnivå (store samlekategorier) til 5-siffrnivå (svært nøyaktige undergrupper). Datakjøpene fra SSB er i utgangspunktet på 2-siffrnivå, men i noen tilfeller er det, på grunn av anonymitetshensyn, bare oppgitt data på 1-siffrnivå. Den klart største eksportgruppen, **Brenselstoffer**, er oppgitt på 1-siffrnivå. Det betyr at summen på 29,5 milliarder kroner er totalt for 1-siffrnivået 3 og det er ikke mulig å fordele summen ut på undergruppene 32, 33, 34 og 35 som er på 2-siffrnivå. Det er oppgitt i teksten hvilke varegrupper som er på 1-siffrnivå.

Det kan ofte være en utfordring å vite hvilke

eksportvarer som inngår i de ulike hovedgruppene. På FN sine nettsider finnes en oversikt over SITC-standarder brutt ned til 3-siffrnivå. Oversikten er svært nyttig for å identifisere hva som f.eks inngår i varegruppen **Andre maskinvarer og utstyr**. Nettadressen er oppgitt i rapportens kildeliste.

Enkeltmannsforetak

Enkeltmannsforetak er ikke regnskapspliktige. Det medfører et problem og mulig feilkilde i forhold til den fremgangsmåten vi har valgt for å aggregere nøkkeltall. Det er imidlertid først og fremst for Kultur og media og Reiseliv og opplevelse dette utgjør en større utfordring. Logisk sett burde ett ENK utgjøre en arbeidsplass, slik at antall ansatte stod i et 1:1 forhold til antall ENK. Andre undersøkelser (ideas2evidence, 2007,2009), spesielt innenfor Kultur og media hvor problemet er størst, har vist at ENK ofte er sideprosjekt eller foretak med svært liten aktivitet. Mange innehavere av ENK er også ansatt i andre foretak innenfor samme næring. Et 1:1 forhold vil derfor overestimere antall ansatte i forhold til det reelle antallet. I samråd med oppdragsgiver har vi derfor valgt å ikke foreta estimeringer for ENK. Dette medfører trolig en viss underestimering av nøkkeltallene, spesielt innenfor antall ansatte, men vi er av den oppfatning at en edruelig fremstilling av klyngene, er bedre enn overestimeringen et 1:1 forhold ville gitt. I gjennomgangen av næringsklyngen for Kultur og media oppgir vi hvor mange AS og ENK som inngår i klyngen.

Ettersom økonomiske tall heller ikke er tilgjengelig for ENK, vil også disse være noe underestimert. Basert på kunnskap om struktur og økonomisk aktivitet for ENK er vi sikre på at dette ikke utgjør en spesielt stor reduksjon i de endelige nøkkeltallene.

Appendiks

Findeling av næringer

Energi

1. Utvinning og foredling av olje og gass
2. Produksjon og distribusjon av elektrisk energi
3. Tjenesteleverandører inkl. supplybåter
4. Utstysprodusenter inkl. borerigger og plattformer

Maritim

1. Rederi
2. Verft
3. Tjenesteleverandører
4. Utstysprodusenter

Marin

1. Fiske
2. Oppdrett
3. Foredling
4. Salg
5. Tjenesteleverandører
6. Utstysprodusenter

Kultur og media

1. Annonse,- reklame og marked
2. Arkitektvirksomhet
3. Design
4. Film, video og foto
5. Tv og radio
6. Kulturarv
7. Kunsthåndverk
8. Kunstnerisk virksomhet
9. Musikk
10. Trykte medier
11. Data- og medieteknologi
12. Annet

Reiseliv og opplevelse

1. Transport
2. Opplevelse
3. Reisearrangør/turistserise
4. Mat og drikke
5. Overnatting

Energi

Gr.	Kode	Beskrivelse
1	06.100	Utvinning av råolje
1	06.200	Utvinning av naturgass
1	09.101	Boretjenester tilknyttet utvinning av råolje og naturgass
1	09.109	Andre tjenester tilknyttet utvinning av råolje og naturgass
2	19.200	Produksjon av raffinerte petroleumsprodukter
5	25.6	Overflatebehandling og bearbeiding av metaller
5	26.510	Produksjon av måle-, kontroll- og navigasjonsinstrumenter
5	27.900	Produksjon av annet elektrisk utstyr
5	28.130	Produksjon av pumper og kompressorer ellers
5	28.140	Produksjon av kraner og ventiler ellers
5	30.113	Bygging av oljeplattformer og moduler
5	30.115	Innrednings- og installasjonsarbeid utført på skip over 100 br.tonn
5	30.116	Innrednings- og installasjonsarbeid utført på borerigger og moduler
5	33.120	Reparasjon av maskiner
5	33.150	Reparasjon og vedlikehold av skip og båter
5	33.200	Installasjon av industrimaskiner og - utstyr
3	35.111	Produksjon av elektrisitet fra vannkraft
3	35.112	Produksjon av elektrisitet fra vindkraft
3	35.113	Produksjon av elektrisitet fra biobrensel, avfallsforbrenning og deponigass
3	35.114	Produksjon av elektrisitet fra naturgass
3	35.119	Produksjon av elektrisitet ellers
3	35.120	Overføring av elektrisitet
3	35.130	Distribusjon av elektrisitet
3	35.140	Handel med elektrisitet
2	35.210	Produksjon av gass
3	35.220	Distribusjon av gass gjennom ledningsnett
3	35.230	Handel med gass gjennom ledningsnett
3	35.300	Damp- og varmtvannsforsyning
5	46.630	Engroshandel med maskiner og utstyr til bergverksdrift, olje- og gassutvinning og bygge- og
5	46.691	Engroshandel med maskiner og utstyr til kraftproduksjon og installasjon
5	46.693	Engroshandel med maskiner og utstyr til industri ellers
5	46.710	Engroshandel med drivstoff og brensel
3	47.300	Detaljhandel med drivstoff til motorvogner
4	50.204	Forsyning og andre sjøtransporttjenester for offshore
4	52.215	Tjenester tilknyttet drift av rørledninger
4	52.223	Forsyningsbaser
4	71.122	Geologiske undersøkelser

Maritim

Gr.	Kode	Beskrivelse
4	26.510	Produksjon av måle-, kontroll- og navigasjonsinstrumenter
4	28.11	Produksjoner av motorer og turbiner, unntatt motorer til luftfartøyer og motorvogner
4	28.12	Produksjon av komponenter til hydraulisk og pneumatisk utstyr
4	28.13	Produksjon av pumper og kompressorer ellers
4	28.14	Produksjon av kraner og ventiler ellers
4	28.15	Produksjon av lagre, gir, tannhjulsutvekslinger etc
4	28.221	Produksjon av løfte- og håndteringsutstyr til skip og båter
2	30.111	Bygging av skip og skrog over 100 br.tonn
2	30.112	Bygging av skip under 100 br. Tonn
2	30.113	Bygging av oljeplattformer og moduler
2	30.114	Produksjon av alt flytende materiell
2	30.115	Innrednings- og installasjonsarbeid utført på skip over 100 br.tonn
2	30.116	Innrednings- og installasjonsarbeid utført på borerigger og moduler
2	30.12	Bygging av fritidsbåter
2	33.15	Reparasjon og vedlikehold av skip og båter
4	46.692	Engroshandel med skipsutstyr og fiskeredskap
1	50.101	Utenriks sjøfart med passasjerer
1	50.102	Innenlandske kyststruter med passasjerer
1	50.109	Kysttrafikk ellers med passasjerer
1	50.201	Utenriks sjøfart med gods
1	50.202	Innenriks sjøfart med gods
1	50.203	Slepebåter
1	50.204	Forsyning og andre sjøtransporttjenester for offshore
1	50.3	Passasjertransport på elver og innsjøer
1	50.4	Godstransport på elver og innsjøer
3	52.221	Drift av havne- og kaianlegg
3	52.223	Forsyningsbaser
3	52.229	Tjenester tilknyttet sjøtransport ellers
3	52.292	Skipsmegling
3	77.34	Utleie og leasing av sjøtransportmateriell

Marin

Gr.	Kode	Beskrivelse
1	03.111	Hav- og kystfiske
1	03.112	Hvalfangst
1	03.120	Ferskvannsfiske
2	03.211	Produksjon av matfisk, bløtdyr, krepsdyr og pigghuder i hav- og kystbasert akvakultur
2	03.212	Produksjon av yngel og settefisk i hav- og kystbasert akvakultur
2	03.213	Tjenester tilknyttet hav- og kystbasert akvakultur
2	03.221	Produksjon av matfisk, bløtdyr og krepsdyr i ferskvannsbasert akvakultur
2	03.222	Produksjon av yngel og settefisk i ferskvannsbasert akvakultur
2	03.223	Tjenester tilknyttet ferskvannsbasert akvakultur
3	10.201	Produksjon av saltfisk, tørrfisk og klippfisk
3	10.202	Frysing av fisk, fiskefileter, skalldyr og bløtdyr
3	10.203	Produksjon av fiskehermetikk
3	10.209	Bearbeiding og konservering av fisk og fiskevarer ellers
3	10.411	Produksjon av rå fiskeoljer og fett
6	28.930	Produksjon av maskiner og utstyr til nærings- og nytelsesindustri
4	46.381	Engroshandel med fisk, skalldyr og bløtdyr
6	46.692	Engroshandel med skipsutstyr og fiskeredskap
4	47.23	Butikkhandel med fisk, skalldyr og bløtdyr

Kultur og media

Gr.	Kode	Beskrivelse
10	18.11	Trykking av aviser
10	18.12	Trykking ellers
10	18.13	Ferdiggjøring før trykking og publisering
10	18.14	Bokbinding og tilknyttede tjenester
9	18.2	Reproduksjon av innspilte opptak
9	26.8	Produksjon av magnetiske og optiske media
7	32.12	Produksjon av gull- og sølvvarer og lignende artikler
7	32.13	Produksjon av bijouteri og lignende artikler
9	32.2	Produksjon av musikkinstrumenter
9	46.433	Engroshandel med plater, musikk- og videokassetter og CD- og DVD-plater
5	47.43	Butikkhandel med audio- og videoutstyr
9	47.594	Butikkhandel med musikkinstrumenter og noter
10	47.61	Butikkhandel med bøker
10	47.62	Butikkhandel med aviser og papirvarer
9	47.63	Butikkhandel med innspillinger av musikk og video
7	47.772	Butikkhandel med reiseeffekter av lær og lærimitasjoner og varer av lær
5	47.914	Postordre-/Internetthandel med elektriske husholdningsapparater m.m.
10	47.915	Postordre-/Internetthandel med bøker, papir, aviser og blader
10	58.11	Utgivelser av bøker
10	58.12	Utgivelse av kataloger og adresselister
10	58.13	Utgivelse av aviser
10	58.14	Utgivelse av blader og tidsskrifter
10	58.19	Førlagsvirksomhet ellers
11	58.21	Utgivelse av programvare for dataspill
4	59.11	Produksjon av film, video og fjernsynsprogrammer
4	59.12	Etterarbeid knyttet til produksjon av film, video og fjernsyn
4	59.13	Distribusjon av film, video og fjernsynsprogrammer
4	59.14	Filmframvisning
9	59.2	Produksjon og utgivelse av musikk- og lydopptak
5	60.1	Radiokringkasting
5	60.2	Fjernsynskringkasting
10	63.91	Nyhetsbyråer
2	71.112	Arkitekttjenester vedrørende byggverk
1	73.11	Reklamebyråer
1	73.12	Medieformidlingstjenester
3	74.101	Industridesign, produktdesign og annen teknisk designvirksomhet
3	74.102	Grafisk og visuell kommunikasjonsdesign
3	74.103	Interiørarkitekt-, interiørdesign- og interiørkonsulentvirksomhet
4	74.2	Fotografvirksomhet
9	74.903	Impresariovirksomhet
12	79.903	Opplevelses,- arrangements- og aktivitetsarrangørvirksomhet
12	85.522	Undervisning i kunsthøgskole
12	85.529	Annen undervisning innen kultur
9	90.011	Utøvende kunstnere og underholdningsvirksomhet innen musikk
8	90.012	Utøvende kunstnere og underholdningsvirksomhet innen scenekunst
8	90.019	Utøvende kunstnere og underholdningsvirksomhet ikke nevnt annet sted
12	90.02	Tjenester tilknyttet underholdningsvirksomhet
8	90.031	Selvstendig kunstnerisk virksomhet innen visuell kunst
8	90.032	Selvstendig kunstnerisk virksomhet innen musikk
8	90.033	Selvstendig kunstnerisk virksomhet innen scenekunst
8	90.034	Selvstendig kunstnerisk virksomhet innen litteratur
8	90.039	Selvstendig kunstnerisk virksomhet ikke nevnt annet sted
8	90.04	Drift av lokaler tilknyttet kunstnerisk virksomhet
6	91.021	Drift av kunst- og kunstindustrimuseer

6	91.022	Drift av kulturhistoriske museer
6	91.023	Drift av naturhistoriske museer
6	91.029	Drift av museer ikke nevnt annet sted
6	91.03	Drift av historiske steder og bygninger og lignende severdigheter
6	91.04	Drift av botaniske og zoologiske hager og naturreservater
6	93.292	Fritidsestablishement

Reiseliv og opplevelse

Gr.	Kode	Beskrivelse
1	49.1	Passasjertransport med jernbane
1	49.311	Rutebiltransport i by- og forstadsområde
1	49.312	Transport med sporveis- og forstadsbane
1	49.32	Drosjebiltransport
1	49.391	Rutebiltransport i by- og forstadsområde
1	49.392	Turbiltransport
2	49.393	Transport med taubaner, kabelbaner og skiheiser
1	50.101	Utenriks sjøfart med passasjerer
1	50.102	Innenlandske kysttruter med passasjerer
1	50.109	Kysttrafikk ellers med passasjerer
1	50.3	Passasjertransport på elver og innsjøer
1	51.1	Lufttransport med passasjerer
1	52.214	Drift av taxisentraler og annen formidlig av persontransport
5	55.101	Drift av hoteller, pensjonater og moteller med restaurant
5	55.201	Drift av vandrerhjem
5	55.202	Drift av ferieleiligheter
5	55.301	Drift av campingplasser
5	55.302	Drift av turisthytter
5	55.9	Annen overnatting
4	56.101	Drift av restauranter og kafeer
4	56.102	Drift av gatekjøkken
4	56.21	Cateringvirksomhet
4	56.301	Drift av puber
4	56.309	Drift av barer ellers
1	77.11	Utleie og leasing av biler og andre lette motorvogner
3	79.11	Reisebyråvirksomhet
3	79.12	Reisearrangørvirksomhet
3	79.901	Turistkontorvirksomhet
3	79.902	Guider og reiseledere
2	79.903	Opplevelses-, arrangements- og aktivitetsarrangørvirksomhet
3	79.909	Turistrelaterte tjenester ikke nevnt annet sted
2	91.011	Drift av folkebiblioteker
2	91.012	Drift av fag- og forskningsbiblioteker
2	91.021	Drift av kunst- og kunstindustrimuseer
2	91.022	Drift av kulturhistoriske museer
2	91.023	Drift av naturhistoriske museer
2	91.029	Drift av museer ikke nevnt annet sted
2	91.03	Drift av historiske steder og bygninger og lignende severdigheter
2	91.04	Drift av botaniske og zoologiske hager og naturreservater
2	93.11	Drift av idrettsanlegg
2	93.21	Drift av fornøyles- og temparker
2	93.291	Opplevelsesaktiviteter
2	93.292	Fritidsestablishement
2	93.299	Fritidsvirksomhet ellers

Kilder:

Bøker og rapporter

Aslensen, Heidi Wiig og Trude Olafsen (2003) *Verdiskapningspotensialet knyttet til leveranser av kunnskapsintensive tjenester til marin sektor*, Step – Senter for Innovasjonsforskning (Nå NIFU-STEP)

Auno, Anne Mari og Knut Ø. Sørensen (2009) *Norsk reiselivs økonomiske rolle – en analyse basert på satellittregnskapet for turisme*, SSB-rapport 2009/32

Brændvang, Ann-Kristin og Knut Ø. Sørensen

Grünfeld, Leo A. (2007) *Norske handelsinteresser overfor landene Kina, Japan, India og Russland*, Menon-publikasjon nr. 1/2007

Jakobsen, Erik (2007) *Maritim verdiskapningsbok*, Maritimt Forum, Oslo

Jakobsen, Erik (2008) *Næringsklynger – hvordan kan de beskrives og vurderes?* Menon-publikasjon nr 1

Haraldsen, Tone, Simen Kristian Flygind, Kjell Overvåg og Dominic Power (2004) *Kartlegging av kulturnæringene i Norge – Økonomisk betydning, vekst- og utviklingspotensial*, ØF-Rapport nr: 10/2004

Haraldsen, Tone, Svein Erik Hagen og Per Kristian Alnes (2008) *Kulturnæringene i Norge – Muligheter og utfordringer – en oppdatering av kartleggingen fra 2004*, ØF-Rapport nr: 12/2008

Hirth, Martin Larsen (2009) *Avgrensning og definisjon av maritim næring*, ideas2evidence notat nr.1

Lloyds's Register Fairplay (2010), *World Shipping Encyclopedia*, Lloyds, Elektronisk database

Løyland, Knut, Joar Sannes og Knut Vareide (2007) *Kultur og næring i Grenland*, Telemarksforskning – Bø, arbeidsrapport 11/2007

Porter, M.E. (1998) *Clusters and the new economics of competition*, *Harvard Business Report*, 76 (6) s.77-90

Reve, Torger og Erik W. Jakobsen (2001) *Et verdiskapende Norge*, Universitetsforlaget, Oslo

Ryssevik, Jostein og Jan Erik Grindheim (2007) *Lidenskap og Levevei – en studie av utvalgte kulturnæringer i Hordaland*, ideas2evidence rapport nr.5

Ryssevik, Jostein (2009) *Innholdsdrivet teknologiutvikling og teknologidrevet innholdsutvikling – En kartlegging av utvalgte bedrifter og FoU-miljøer i Bergensområdet*, Ideas2evidence rapport nr.1

Vareide, Knut (2009) *Reiselivet i Lofoten – Statistikk over utvikling av antall arbeidsplasser*, TF-notat nr. 33 - 2009

Internettkilder:

Bergen Mediaby, <http://www.bergenmediaby.no>

Bergen Reiselivslag, <http://www.visitbergen.com>

Fiskeriforum Vest, <http://www.fiskeriforum.no>

FN (2010) *SITC – United Nations Statistics Division*, <http://unstats.un.org/unsd/cr/registry/regcst.asp?Cl=14>
[28.05.2010]

HOG Energi, <http://www.holga.no>

Maritimt Forum, <http://www.maritimebergen.no>

Nortrade, <http://www.nortrade.com>

Piscus, <http://www.piscus.no>

Proff Bedriftsdatabase, <http://www.proff.no>

Travelindex, <http://www.travelindex.no>

SSB.no (1997) *Ukens statistikk – Utenrikshandel*, http://www.ssb.no/ukens_statistikk/utg/9713-14/8.html,
[28.05.2010]

SSB.no (2008) *Eksport etter produksjonsfylke og varesektor etter SITC*,
<http://www.ssb.no/muh/mu2008/tab20.html>, [28.05.2010]

SSB.no (2009) *Utenrikshandel*, <http://www.ssb.no/muh> , [28.05.2010]

SSB.no (2010) *Nace-koder*, <http://www.ssb.no/nace> , [28.05.2010]

SSB.no (2010) *Begreper i nasjonalregnskapet*, <http://www.ssb.no/emner/09/01/begreper/> , [11.06.2010]

Personlige kilder:

Hogne Haugsdal, Maritimt Forum Bergensregionen

Tanja Hoel, Fiskeriforum Vest

Nelson Rojas, HOG Energi

Ole Warberg, Bergen Reiselivslag

Trond Olsen, NCE Subsea

Datakjøp:

Bedrifts og foretaksdata fra Ravninfo, <http://www.ravninfo.no>

Eksport- og nyetableringsdata fra Statistisk Sentralbyrå, <http://www.ssb.no>

**REGION
BER
GEN** ERERER
MULIGHETER

Business Region Bergen

Business Region Bergen driver regional næringsutvikling, etablerersenter, profilering og markedsføring av Bergensregionen.

Vår visjon er å skape en dynamisk vekstregion.

Bergensregionen har følgende prioriterte næringer:

- ENERGINÆRINGEN: Olje, gass og fornybar energi
- MARITIM NÆRING: Rederi, verft, samt tjeneste- og utstyrsleverandører
- MARIN NÆRING: Fiskeri, oppdrett og marine produkter
- OPPLEVELSE, KULTUR OG REISELIV
- MEDIA OG KULTURBASERT NÆRINGSLIV: Media, design, film og musikk

I tillegg har regionen sterke finans- og IKT-miljø.

Kontakt:

Business Region Bergen AS
Strandgaten 6, NO-5013 Bergen
T: +47 56 90 11 50
F: +47 56 90 11 51
post@brb.no
www.brb.no